

KUR'AN'DA HAYVAN DAVRANIŞLARINA BENZETİLEN İNSAN KARAKTERLERİ

The Human Characters Simulating Animal Behaviours in Holy Quran

Yrd.Doç.Dr. Abdurrahman KASAPOĞLU

Abstract: In every society, some abnormal human behaviours are associated with some kind of animal behaviours. Holy Quran, too, prefers this way in order to explain effectively certain human characters. It makes clear some human characters with the help of comparison between animals like donkey, dog, monkey.

Key Words: Character, animal behaviors, inferiority complex, relation, stress.

Giriş

İnsan davranışlarını anlamının bir yolu da hayvan davranışlarını incelemektir. İnsanlar, bazı olumsuz davranışları ya da kişilik özelliklerini hayvan davranışlarına benzeterek anlatmaya çalışırlar. İnsanlığın bu etkili ifade biçimi, Yüce Allah tarafından Kur'an'da da kullanılmıştır. Kur'an'da genel olarak hayvan türüne ve özel olarak belli bir hayvan cinsine gönderme yapılarak insan davranışları anlatılmaya çalışılmıştır. Biz bu anlatımlar içerisinde özellikle belli bir hayvanın adı verilerek yapılan benzetmeleri inceleyeceğiz.

Kur'an'da bazı insan davranışlarının benzetildiği hayvanlar eşek, köpek, maymun ve domuzdur. Kur'an'da bazı davranışların eşeğe ve köpeğe benzetildiği açıkça belirtilmiştir. İnsan davranışlarının maymun ve domuzla ilişkilendirildiği âyetler ise, iki farklı duruma atıfta bulunmaktadır. Bunlardan birisinde insan davranışları maymun ve domuz davranışına benzetilmiş, diğerinde ise, bazı insanların Allah tarafından maymun ve domuzla dönüştürüldüğü haber verilmiştir. İlgili âyetin anlamını bilfiil maymuna çevrilme olarak kabul edecek olsak bile, bu olay diğer insanlar için bir karakter özelliği ifade edeceği için, araştırmamızda konunun bu yönünü ön plana çıkarmaya çalışacağız.

İnsanların maymuna çevrildiğini açıklayan âyetleri, aşağılık kompleksi ve üstünlük isteği çerçevesinde değerlendireceğiz. İnsan davranışlarının eşeğe benzetildiği âyetlerde, anlayışsızlık, bilgi davranış uyumsuzluğu ve iletişimde ölçsüzlük konusuna yer vereceğiz. İnsan davranışının köpeğe benzetildiği âyette ise, insanın doyumsuzluğu ve buna bağlı ortaya çıkan sıkıntıyı konu edineceğiz.

İnsanda iyiyi ve kötüyü yapacak durumlarla karşılaşma, temelini insanın değer duygusunda, onun bir olanaklar varlığı olmasında bulur. Oysa hayvan değer duygusuna sahip olmadığı gibi olanaklar varlığı da değildir.¹ Bu yüzden hayvan için karakter sahibi olmaktan söz edemeyiz. O da insan gibi kendi çapında davranışlar sergiler, fakat onun davranışları belli değer ve normlara göre oluşmuş karakterlerle nitelenemez. Araştırmamızda, olumsuz insan karakterlerini bazı hayvan davranışlarına benzeten; olumsuz karakterleri, karakter özelliği taşımayan hayvan davranışları olarak niteleyen âyetleri inceleyeceğiz.

Anormal Üstünlük Eğilimi ve Aşağılık Kompleksi

Adler'e göre,² insan olmak aşağılık duygusunun yükünü taşımak demektir. İnsanlık tarihi, aşağılık duygusu ve bunu gidermek için yapılan teşebbüslerin tarihi gibi düşünülebilir.³

Aşağılık duygusu üstünlük güdüsü ile birlikte hareket eder, bu iki eğilim her insanda el ele yürür. İnsanlar aşağılık duygusunu bastırabilmek için güce başvururlar yani aşağılık duygusuna karşı üstünlük duygusu geliştirirler. Üstünlük çabası eksiklik duygusunun doğal bir sonucudur.⁴

¹ Taqiyyettin Mengüşoğlu, *İnsan Felsefesi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1988, s. 290.

² İnsan davranışlarının arkasındaki temel motiv üstünlük ve egemenlik içgüdüleri, yükselme arzusu, güç ve prestij eğilimidir. Üstünlük isteği ruhun arzusudur. Adler, insan davranışlarını belirleyen gücü, motivasyonun asıl sebebinin üstünlük duygusu ve genel bir aşağılık hissi ile açıklamaya çalışır. İnsan sürekli olarak karşılaştığı varlık ve olaylara hükmetmeye, onları denetim altına almaya özen gösterir; ikinci derecede olmaktan hoşlanmaz. Üstünlüğünü ve gücünü göstermek için çaba gösterir, kusursuz bir varlık olmaya çalışır. Evrensel olarak her bireyde üstünlük arzusu bulunur, sürekli bir biçimde bireyin ölümüne dek varlığını sürdürür. (Frank J. Bruno, *Psikoloji Tarihine Giriş*, Çev. Nesrin Hisli, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İzmir, 1982, s. 123; Duane P. Schultz, Sydney Ellen Schultz, *Modern Psikoloji Tarihi*, Çev. Yasemin Aslay, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2001, s. 495; Gülgün Yanbastı, *Kişilik Kuramları*, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İzmir, 1990, s. 71, 74; Feyzullah Eroğlu, *Davranış Bilimleri*, Beta Basım Yayın, İstanbul, 1995, s. 155; A. Can Baysal, Erdal Tekarslan, *İşletmeciler İçin Davranış Bilimleri*, Avcıol Basım Yayın, İstanbul, 1996, s. 104; Ayhan Songar, *Psikiyatri*, Matematik Araştırma Enstitüsü Baskı Atölyesi, İstanbul, 1976, s. 59; Nusret Kaya, *Sezgilerimiz ve Takıntılarımız*, Sistem Yayıncılık, İstanbul, 2002, s. 265; Can Cimilli, "Kişilik ve Psikopatoloji Kuramları", (Psikiyatri Temel Kitabı), Hekimler Yayın Birliği, Ankara, 1997, I/159)

³ Alfred Adler, *Sosyal Duygunun Gelişiminde Bireysel Psikoloji*, Çev. Halis Özgü, Hayat Yayınları, İstanbul, 2000, s. 59-60.

⁴ Alfred Adler, *Çocuk Eğitimi*, Çev. Kâmuran Şipal, Cem Yayınevi, İstanbul, 1996, s. 64; Engin Gençtan, *Psikanaliz ve Sonrası*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1990, s. 88-89; Özcan Köknel, *Kaygıdan Mutluluğa Kişilik*, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1982, s. 143; Baysal, Tekarslan, a.g.e., s. 104.

Üstünlük eğiliminin herkes tarafından, her yerde ve her zaman tam olarak doyurulması mümkün değildir. Bu eğilim şu veya bu biçimde engellendiği zaman bireyi yetersizlik ve aşağılık duygusu içerisine atar. Sağlıklı bir kişilik geliştiremeyen insanlarda normal yetersizlik duygusu, daha yoğun bir biçimde yaşanır ve aşağılık kompleksine dönüşür. Oluşmaya başlayan aşağılık karmaşası, rahatsızlık veren bir duygudur. Aşağılık kompleksi, insanın yeterince uyum sağlayamadığı ya da karşılaştığı sorunun üstesinden gelecek donanımına sahip olmadığı durumlarda ortaya çıkar. Aşağılık ve yetersizlik duygusu, çoğunlukla kendini beğenme, üstünlük ve büyüklük taslama, her ne pahasına olursa olsun başkalarını egemenlik altına alma biçiminde davranışlara yansır. Yetersizlik duyguları içine düşen birey, bunu telafi etmek için kendini savunmaya ve haklı göstermeye çalışır. Üstünlük isteği engellenen birey, belirli kişilere, kurumlara ya da toplumun tümüne karşı saldırgan duygular besleyebilir, bu tür tutumlar geliştirebilir. Kendini engelleyen kişi ve kurumlara zarar vererek, zalimce davranarak, onları kötüleyerek, yok ederek seçkinlik sağlamaya çalışabilir. Öfke, öç almak arzusu, taşkınlık, kibirlilik aşağılık kompleksinin bir dışa vurumu olabilir.⁵

Kendilerini üstün gören, arsız, kavgacı bireyler bu tür davranışlarıyla benliklerinde güçlü bir aşağılık duygusu barındırdıklarını ortaya koyarlar. Güçlü bir aşağılık duygusu içerisinde yaşayan bireyler kendilerinden daha güçlü olanları çevrelerinden uzaklaştırır, söz geçirebileceklerini düşündükleri kimselerle birlikte olmayı tercih ederler.⁶

Aşağılık duygusu iki yönde gelişme gösterebilir. Birincisinde kişi doğrudan başkaları üzerinde üstünlük kurmaya çalışabilir, ikincisinde ise, dolaylı yollardan üstünlüğe ulaşmaya kalkışabilir. Birey, üstün duruma ya kendisini yükselterek ya da başkalarını küçülterek ulaşır. Her iki durum özellikle nörotiklerde belirginlik gösterir. Nörotik durumlarda kişi, çevresini kendi zulumü altında ezmeye çalışır.⁷

Üstünlük isteği normal dozunu kaybettiği ve patolojik bir hal aldığı zaman zararlı olmaya başlar. Bu gibi hallerde kişi, aşağılık duygusunu hayalî bir üstünlük duygusuyla kapatarak çevresindeki insanların toplumsal ilgisini sömürmeye çalışır. Diğer insanlar üzerinde yüzeysel bir üstünlük elde etmek için hileler ve kurnazlıklar düşünür. Kendisini herkesten üstün görür,

⁵ Alfred Adler, *İnsanı Tanıma Sanatı*, Çev. Kamuran Şipal, Say Yayınları, İstanbul, 1996, s. 94-95; Alfred Adler, *Yaşamın Anlam ve Amacı*, Çev. Kamuran Şipal, Say Yayınları, İstanbul, 1993, s. 52; Ayrıca bkz., Mitat Enç, *Ruh Sağlığı Bilgisi*, İnkilâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul, 1979, s. 43-45; Gülsen Kozacıoğlu, Hülya Ekberzade Gördürür, *Bireyden Topluma Ruh Sağlığı*, Alfa Basım Yayın, İstanbul, 1995, s. 151; Adler, *Sosyal Duygunun Gelişiminde Bireysel Psikoloji*, s. 69; Yanbastı, *a.g.e.*, s. 74; Eroğlu, *a.g.e.*, s. 155.

⁶ Alfred Adler, *Yaşama Sanatı*, Çev. Kâmuran Şipal, Say Yayınları, İstanbul, 1996, s. 39-40.

⁷ Ali Babaoğlu, *Psikiyatri Tarihi*, Okuyan Us Yayın, İstanbul, 2002, s. 171; Songar, *a.g.e.*, s. 59.

başkalarını beğenmez, onları küçümser. Başkalarının yaptığı her işte eksiklik görmek ister. Herkesten daha iyi düşündüğüne, daha iyi gördüğüne inanır, başkalarını hiçe sayar. Yeryüzünde kendinden daha değerli insanların bulunduğunu düşünmek istemez. Başkalarını kolaylıkla eleştirip kınar.⁸

Aşağılık kompleksi üstünlük arzusu yaratır. İnsan bu arzuyu doyurabilmek için çalışıp çabalar ve bunun neticesinde bazı büyük işler yapabilir. Fakat ne yaparsa yapsın hayatı boyunca kendisini tamamıyla üstün göremez, tam olarak üstünlüğüne inanamaz. Çünkü ruh dünyasının derinliklerinden gelen ve gerçek kimliğini kendisine haykıran sesi susturamaz. Sadece üstünlüğün vermiş olduğu sarhoşlukla zaman zaman kendini aldatıp avutabilir.⁹

Bazı kimseler, güçlülük ve aşağılık eğilimini aşırılığa vardırıarak hastalık derecesinde bir düzeye çıkarırlar. Başkalarından üstün düzeye çıkmak için çaba harcamazlar, sadece onların buldukları düzeyden düşmeleriyle yetinirler. Kendileriyle başkaları arasında mesafe koyar ve bunu korumak için çaba harcarlar. Yaşam karşısında takınılan bu tutum, birtakım tatsız sonuçlar doğurur. Hayatın gölge tarafı onları öylesine kuşatır ki, hayatın tadına varamaz olurlar.¹⁰

Psikolojik ve sosyolojik pek çok faktör aşağılık kompleksinin nedenini oluşturur. Bunlar arasında ruhsal ve toplumsal gereksinmelere yetirence doyum sağlanamaması, başarısızlık, toplumda yer edinememek, rol alamamak, kötü ve geçersiz değer yargıları sayılabilir.¹¹

Tevrat'a iman ettiğini söyleyen, fakat ondaki değer yargılarına uygun davranmayan Yahudilerin bu durumu aşağılık kompleksi ile açıklanabilir. İnanç ve ahlâk bakımından bozulmalarının temel sebeplerinden birisinin, aşağılık kompleksi olduğu söylenebilir. Yüce Allah, ilâhî değerleri çiğneyen Yahudilerin manevî olarak, insanlık onurundan yoksun kimseler olduklarını haber verir. Onları kişilik ve karakter olarak, ancak maymun seviyesinde görmüştür. Maymunlar şeklen ve davranışları açısından insana en çok benzeyen hayvanlar olmakla birlikte, asla insanlık onuruna sahip olamazlar. İlâhî değerleri çiğneyenler de, sürekli değersizlik ve yetersizlik içerisinde kalırlar. Bu yönüyle maymunlarla aralarında ortak bir nokta meydana çıkar. Maymun, nasıl insan seviyesine yükselemezse, aşağılık bir konuma düşürülenler de –aşağılık kompleksi içerisinde üstünlük arayanlar da- bir türlü kendilerini değerli ve yeterli göremezler.

Burada Yahudilerin üstünlük eğiliminden ve aşağılık kompleksinden bahsederken; normal ölçüsünü kaybetmiş, birey ve toplum için zararlı hale

⁸ Alfred Adler, *Psikolojik Aktivite*, Çev. Belkıs Çorakçı, Say Yayınları, İstanbul, 1993, s. 68-69; Halis Özgü, *Psikoloji Dünyasının Üç Büyükleri: Freud Adler Jung*, Mart Yayıncılık, İstanbul, 1994, s. 140-141.

⁹ Halis Özgü, *Kompleksler ve İnsanlar*, Özgü Yayınevi, İstanbul, 1969, s. 97.

¹⁰ Adler, *İnsanı Tanıma Sanatı*, s. 95.

¹¹ Köknel, a.g.e., s. 143.

gelmiş, aşırılığa varmış, sonuçta olumsuz bir karaktere dönüşmüş bir ruh halinden söz ediyoruz.

Yüce Allah, Yahudilerin içine düşmüş oldukları aşağılık durumu,¹² tarihten aktarmış olduğu bir kesit içerisinde anlatır: “İçinizden, Cumartesi günü avlanma yasağını çiğneyenleri, elbette bilmişizdir; işte onlara: “Aşağılık maymunlar olun!” dedik. Bunu, önündekilere ve ardından geleceklere bir ibret, bir ceza, Allah’ın azabından korunanlara da bir öğüt yaptık.”¹³

Âyetlerde, İsrâil oğulları arasında ilâhî emirlere aykırı davrananların uğramış oldukları kötü sonuçlar haber verilmiştir.¹⁴ İsrail oğulları kendilerine getirilen av yasağını çiğnemişlerdir. Onların dinî ilkelerine göre, haftanın altı günü iş yapılabilir, yedinci gün ise Allah’a ayrılacaktı. Yedinci gün olan Cumartesi, ibadet için tahsis edilecek, kutsal sayılacak, başka uğraşlardan soyutlanacaktı, bu güne saygı gösterilecekti. Fakat toplum, inanç ve ahlâk açısından bozulmaya başlayınca, bu kuralı açıkça çiğnemiş, Cumartesi günü de iş yapar olmuştur. Bu tarihsel gerçek bütün İsrail oğulları tarafından bilinmektedir.¹⁵

Yahudilerin içine düştükleri aşağılık kompleksinin temel sebeplerinden birisinin, sahip oldukları değer yargılarıyla ilgili olduğu anlaşılmaktadır. Yahudiler bir yandan ilâhî değer yargılarına inandıklarını, onları benimsediklerini ileri sürmüşler, diğer yandan onları fiilî olarak geçersiz kılmışlardır. Böylece, bağlanabilecekleri sabit, mutlak değer yargıları kalmamış; çıkar ve eğilimleri ne yönde güdülenmişse o şekilde davranmışlardır. Kendilerini üstün ve değerli kıldığını inandıkları ilâhî değerlerden soyutlanmışlardır.

Yüce Allah, İlahî yasağı çiğneyenlere, hor, sefil, zelil, aşağılık, alçak, buldukları her yerden kovulan, toplum dışına itilen, her türlü iyilikten yoksun bırakılan maymunlar olunuz, sürününüz demiştir. Allah, onları insanlık onurundan yoksun bırakmıştır.¹⁶ Müfessirler bu anlamları âyette geçen “hâsiîn” kelimesinden çıkarmışlardır.

¹² Kuşaklar boyunca Mısır’da Kıptilere boyun eğmeleri ve onlar karşısında zillet içerisinde bulunmaları sebebiyle, haklarını elde etmek için mücadeleye girişmekten aciz olmuşlardır. Kuşaklar boyu süren bu zillet sebebiyle millî karakterlerini kaybetmişlerdir. Zillet onların tabiatlarının bir parçası haline gelmiştir. (Abdurrahman İbn Muhammed İbn Haldûn, *Mukaddime*, Çev. Halil Kendir, Ankara, 2004, I/192)

¹³ Bakara, 2/65-66.

¹⁴ Ömer Nasuhi Bilmen, *Kur’anı Kerim’in Türkçe Meali Âlisi ve Tefsiri*, Bilmen Yayınevi, İstanbul, 1985, I/65.

¹⁵ Abdullah İbn Ahmed en-Nesefî, *Medâriku’t-Tenzil ve Hakâiku’t-Te’vil*, Dâru’n-Nefâis, Beyrut, 1996, I/96; Muhammed Ali es-Sâbûnî, *Safvetü’t-Tefâsir*, Dâru’l-Fikr, Beyrut, tsz., I/65; Ebu’l-A’lâ el-Mevdûdî, *Tefhîmu’l-Kur’ân*, Çev. Muhammed Han Kayani ve Diğerleri, İnsan Yayınları, İstanbul, 1989, I/69; Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, Eser Neşriyat, İstanbul, tsz., I/378; Bilmen, *a.g.e.*, I/65.

¹⁶ Ebu’l-Kâsım Cârullah Muhammed İbn Ömer ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf an Hakâiki Gavâmizi’t-Tenzil*, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut, 1995, I/149; Fahreddin er-Râzî, *et-Tefsîru’l-Kebîr*, Dâru İhyâi’t-Turâsi’l-Arabî, Beyrut, 1997, I/541; İmâduddîn Ebu’l-Fidâ İsmail İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azim*, Dâru’l-Ma’rife, Beyrut, 1997, I/110; Ebû

“*Hâsiîn*” kelimesinin alındığı “*hasee*” fiili Arapça’da “*hase’tü’l-keleb*” şeklinde kullanılır. Bu kullanımla, köpeği aşağılayarak kovmak manası kastedilir. “*Ehsa’tuhû*” ifadesi, onu kovdum, uzaklaştırdım anlamındadır.¹⁷

Hasâ’ kelimesi, fert yani tek manasına gelir. Bu anlamda fert, başkasından uzak olmayı dile getirir. Cevizle, “tek mi, çift mi?” diye oyun oynamak “*hâseytü fulânen*” ifadesiyle anlatılır.¹⁸ İnsanlık statüsünden maymun konumuna indiler kimseler, insanlardan ayrı kalıp uzak düşmüş olurlar. Yine bu kimseler bencil bir kişilik geliştirdikleri için diğer insanlardan kopar, tek başına kalırlar. Aşağılık kompleksi içerisinde olan kimse, her zaman kendisini diğer insanlardan üstün, ayrıcalıklı bir konumda gördüğü için yalnızlık ve tek başmalığa mahkum olur.

İlâhî değerlerden uzaklaşan Yahudilerin *hâsiîn* yani aşağılık kimseler olarak nitelenmesi, onların içine düştükleri aşağılık kompleksinin, değersizlik hissini önemli bir anlatımdır. Bu nitelermeye göre, ilâhî değerleri çiğneyen Yahudiler, kendilerini hiçbir zaman tam olarak değerli ve üstün hissedemeyeceklerdir; sürekli bir yetersizliğin, değersizliğin ezikliğini yaşayacaklardır.

Maymunlara dönme, çevrilme olayının mahiyeti konusunda farklı görüşler vardır. İsrâil oğulları, gerçekten biyolojik manada, bildiğimiz kuyruklu maymunlara mı dönüşmüşlerdir? Yoksa görünürde insan şeklinde oldukları halde manevî açıdan maymun gibi mi olmuşlardır? Aşağılık maymun olma, görünürde bir şekil değiştirme midir, yoksa manevî bir düşüklük müdür, sorusu farklı şekillerde cevaplandırılmıştır. Bazıları, onların fiziksel olarak maymuna çevrildikleri, zahiren maymun kılığına sokuldukları görüşünü savunur. Çünkü Kur’an’ın ifadesinin zahiri, buradaki değişimin fiziksel olduğuna işaret eder. Bir söylentiye göre, Cumartesi yaşağını dinlemeyen Yahudiler, gerçekten maymun olmuşlar, üç gün bu şekilde maymun kılığında kalmışlar, diğer insanlar onların bu durumlarına tanık olmuşlar, sonra da ölmüşlerdir. İsrail oğulları, azabın en şiddetlisini

Abdullah Muhammed İbn Ahmed el-Kurtûbî, *el-Câmiu li Ahkâmi’l-Kur’an*, Dâru’l-Kütûbi’l-İlmiyye, Beyrut, 1993, VII/196; Ebû Muhammed Abdulhak İbn Gâlib İbn Atıyye el-Endelûsî, *el-Muharreru’l-Veciz fi Tefsiri’l-Kitâbi’l-Aziz*, Dâru’l-Kütûbi’l-İlmiyye, Beyrut, 1993, II/470; en-Nesefî, I/96; Ahmed Mustafâ el-Merâgî, *Tefsîru’l-Merâgî*, Dâru’l-Kütûbi’l-İlmiyye, Beyrut, 1998, I/119; Ebû Bekr Câbir el-Cezâirî, *Eyseru’t-Tefsîr*, Dâru’l-Kütûbi’l-İlmiyye, Beyrut, 1995, I/67; İzzet Derzeve, *et-Tefsîru’l-Hadîs*, Çev. Mustafa Altınkalya ve Diğerleri, Ekin Yayınları, İstanbul, 1998, I/489; Seyyid Kutub, *Fi Zilâli’l-Kur’an*, Dâru’s-Şurûk, Kahire, 1997, III/1385; es-Sâbûnî, *a.g.e.*, I/65; Yazır, *a.g.e.*, I/387; IV/2314; Bilmen, *a.g.e.*, I/65; II/1110; Bayraktar Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, Bayraklı Yayınları, İstanbul, 2001, I/485.

¹⁷ Ebu’l-Kâsim el-Hüseyn İbn Muhammed er-Râgıb el-İsfehânî, *el-Müfredât fi Garibi’l-Kur’an*, Dâru’l-Ma’rife, Beyrut, tsz., s. 148; Mecdüddîn Muhammed İbn Yakûb el-Fîrûzâbâdî, *Besâiru Zevi’t-Temyîz*, el-Mektebetü’l-İlmî, Beyrut, tsz., II/540; Ahmed İbn Yusuf es-Semîn el-Halebî, *Umdetü’l-Huffâz fi Tefsiri Eşrefi’l-Elfâz*, Âlemü’l-Kütüb, Beyrut, 1993, I/579.

¹⁸ Ebu’l-Fadl Cemâluddîn Muhammed İbn Mükrem İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, Dâru’l-Fikr, Beyrut, 1997, XIV/227-228; el-Halebî, *a.g.e.*, I/579.

çeksinler diye, zihinleri insan olarak bırakılarak bilfiil maymuna çevrilmişlerdir.¹⁹

Bazı yorumculara göre ise, Yüce Allah onların maymun gibi olmalarına hükmetmiştir. Sözü edilen dönemden itibaren, maymun gibi davranmaya başlamışlardır. Allah'ın ve insanların rahmetinden uzaklaştırılmışlar, hayvanların derecesine indirilmişlerdir. Huyları ve özellikleri, maymunların huy ve özelliklerine benzemiştir, maymunlar gibi taklitçi ve açgözlü olmuşlardır. Mücâhid ve onun görüşünü izleyenler, şekil değiştirmenin bedenen değil, manevî ve ruhî/psikolojik yönden olduğunu, görünüşlerin değil, kalplerin meshedildiğini savunmuşlardır. Kalpleri meshedildiği için de hiçbir ilâhî tavsiyeye itibar etmemişler, hiçbir uyarıyı dikkate almamışlardır. Meshi gerçek/fiziksel anlamda değerlendirmeyen müfessirler, âyette ifade edilen maymuna çevirme kararının temsîlî olduğunu düşünmüşlerdir. İsrâil oğullarının durumunun benzetme yoluyla tasvir edildiğini söylemişlerdir. Nitekim Yüce Allah, Cuma sûresi, 5. âyette, Yahudileri kitap yüklü eşeklere benzetmiştir.²⁰

Burada söz konusu olan mesh bedenen değil, ruhî ve manevî olarak hayvana dönüşmektir. İnsanın kişiliği ahlâkî ve ruhsal özelliklerine bağlıdır. Eğer insan bu özelliklerini kaybederse, kendisini hayvandan ayırt eden özelliklerini kaybetmiş olur. Bu durum da bir çeşit mesh sayılır yani burada beden değil, ruhun meshedilmesi gerçekleşmiş olur.

Eğer âyet, ahlâkî bozulmayı anlatıyorsa, bu gibi durumlar her zaman, her toplumda olabilir. İnsanlar arzu ve eğilimlerinin tutsağı²¹ haline geldiklerinde şeklen değil, fakat karakter olarak herhangi bir hayvanın huyunu benimsemiş olurlar. Bu tür kimseler, şeklen insan gibi görünseler de, manen hayvan derecesindedirler.²²

Bu âyette maymuna benzetilme, kınama amaçlı olup, manevî durumun tasvirini yapmayı hedeflemektedir.²³

¹⁹ İbn Kesîr, *a.g.e.*, I/109; el-Merâğî, *a.g.e.*, I/119; Muhammed Mahmûd Hicâzî, *et-Tefsîru'l-Vâzih*, Dâru'l-Ceyl, Beyrut, 1991, I/44; el-Mevdüdü, *a.g.e.*, I/69; Yazır, *a.g.e.*, I/378; Bilmen, *a.g.e.*, II/1110; Süleyman Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, 1991, I/179; III/407.

²⁰ er-Râzî, *a.g.e.*, I/541; İbn Kesîr, *a.g.e.*, I/109; el-Merâğî, *a.g.e.*, I/119; Hicâzî, *a.g.e.*, I/44; Vehbe ez-Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-Münîr*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1991, IX/144; el-Mevdüdü, *a.g.e.*, I/69; Muhammed Esed, *Kur'an Mesajı*, Çev. Cahit Koytak, Ahmet Ertürk, İşaret Yayınları, İstanbul, 1997, s. 309; Yazır, *a.g.e.*, I/379; Ateş, *a.g.e.*, I/179; III/408.

²¹ Rüyada görülen maymun, rüya sahibinin, salt entelektüel tavır uğruna, bütünüyle ihmal ettiği içgüdüsel kişiliğini temsil eder. Bu ihmal sonucunda, içgüdüleri kişiyi yener ve kontrolün olmadığı patlama anlarında saldırıya geçer. (Carl Gustav Jung, *Psikoloji ve Din*, Çev. Raziye Karabey, Okyanus Yayıncılık, İstanbul, 1998, s. 37)

²² Ateş, *a.g.e.*, III/408.

²³ Ateş, *a.g.e.*, I/179.

Bütün hayvanlar arasında özellikle maymunun²⁴ seçilmiş olması, dönüşümün psikolojik boyutta olduğuna dair ipucu vermektedir. İnsan ile maymun arasındaki fark kıl ve kuyruktan ibaret değildir. İki varlık arasında akıl ve ahlâk farkı vardır. Maymun taklitçidir, insan gibi düşünerek hareket etmez, sadece gördüklerini tekrarlamaya çalışır. Bu gibi kabiliyetler üzerine ahlâklı bir kişilik tesis etmek mümkün değildir. Aynı şekilde düşünmeksizin gördükleri davranışları taklit edenler, sadece hayvansal içgüdüleriyle hareket edenler de görünüşte olmasa bile gerçekte maymun ahlâkına bürünmüş, maymun karakteri geliştirmiş sayılırlar. İsrâil oğullarından gelen bazı toplumlar, ilâhî değerleri dikkate almadan, çevrelerinde gördükleri olumsuz davranış kalıplarını taklit ettikleri için maymun karakterine sahip olmuşlardır.²⁵

Yahudilerin maymuna dönüştürülmelerinin sebebini, sadece Cumartesi yaşağını çiğnemeleriyle sınırlayamayız. Onlar genel anlamda ilâhî emirlere aykırı davranmışlar, isyankâr davranışlarında ısrarcı olmuşlardır.²⁶

Cumartesi günü yaşağını çiğneyenlerin uğradığı ceza, hem olayı yaşayanlara, hem de tanıklık edenlere ve daha sonra bu olayı duyanlara ibret kılınmıştır. İlâhî emirlere karşı gelmekten sakınlar için de dersler çıkarılacak örnek bir olay ve uyarı vasıtası sayılmıştır. Bu tür cezalar, Allah'a karşı gelmeyen, olgunluk sahibi muttakîler için bir öğüt, ruhsal olgunluğa ulaşmayanlar için ise bir tehdit kabul edilmiştir.²⁷

Aşağılık maymun durumuna düşürülmek, bir ceza olarak nitelenmiştir. (Bakara, 2/66) Bu ceza, hem âyette belirtilen suçu işleyenlere hem de daha sonra gelecek nesillere verilmiştir. Tarih boyunca benzer suçları işleyenler, bilfiil maymuna dönüştürülerek cezalandırılmamıştır. Bu durumda sözü edilen cezanın başka türlü olması gerektiğini düşünmemiz lazımdır. Kanaatimizce bu ceza, Yahudilerin içine düştükleri aşağılık

²⁴ Primatlarda, gördüğünü taklit etme eğilimi oldukça yaygındır. Maymunlar, nedenini ve hikmetini anlamaksızın insanların davranışlarını tekrar ederler. Bu yüzden, "maymun gibi taklitçi" benzetmesi yapılmıştır. Toplumsal bilincin en açık örnekleri primatlarda özellikle maymunlarda görülür. Büyük maymunlar sürü içerisindeki çatışmalarda hakem olabilir, dayanışma gösterebilir, kümedeki bireyleri yatıştırıp barıştıracaktır. Maymunların ifade tarzları insaninkilere çok benzer. Maymunlar genellikle genç yaşta iken zeki olurlar ve bu çağda eğitilebilirler. Yaşlandıkça zekaları azalır ve hayvanlıkları artar. Maymunlar öğrendiklerinin daha çok olumsuz yanlarını kaparlar ve uygularlar. Bu yüzden onlara insanlara hizmet edecek kadar eğitim verilememektedir. (Charles Darwin, *İnsan ve Hayvanlarda Beden Dili*, Çev. Orhan Tuncay, Gün Yayıncılık, İstanbul, 2001, s. 161; James L. Gould, Carol Grant Gould, *Hayvan Zihni*, Çev. Deniz Yurtören, Tübitak Yayınları, Ankara, 2001, s. 91, 170; Pascal Picq ve diğerleri, *Hayvanların en Güzel Tarihi*, Çev. Bertan Onaran, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2000, s. 167; Mithat Ali Tolunay, *Özel Zooloji*, Ankara Üniversitesi Fen Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1953, II/783-784; İbrahim Alaettin Gövsa, *Çocuk Psikolojisi*, Hayat Yayınları, İstanbul, 1989, s. 85)

²⁵ Yazır, *a.g.e.*, I/379; Ateş, *a.g.e.*, I/179.

²⁶ ez-Zuhaylî, *a.g.e.*, IX/144.

²⁷ ez-Zemahşerî, *a.g.e.*, I/149-150; en-Neseffî, *a.g.e.*, I/96; Hicâzî, *a.g.e.*, I/44; el-Cezâirî, *a.g.e.*, I/67; es-Sâbûnî, *a.g.e.*, I/65; Yazır, *a.g.e.*, I/387; Bilmen, *a.g.e.*, I/65; Bayraklı, *a.g.e.*, I/487.

kompleksidir.²⁸ Daha sonra gelecek ve ilâhî değerleri çiğneyecek olan bütün nesiller de aynı şekilde aşağılık kompleksine düşeceklerdir. Böylece onlar da cezalandırılmış olacaklardır, Yoksa, bizzat maymunlara çevrilmeyeceklerdir, çevrilmemişlerdir de.

Kur'an, aşağılık kompleksinin üstünlük eğilimiyle birlikte hareket ettiğine işaret eder. Büyüklük çabası içerisindeki Yahudilerin nasıl aşağılık maymunlar konumuna düşürüldüğünü açıklar: “*Kibirlerinden dolayı kendilerine yasak kılınan şeylerden vazgeçmeyince onlara: “Aşağılık maymunlar olun!” dedik.*”²⁹

Âyette geçen “el-utuvv” kelimesi, büyüklenmek, tahakküm altına almak, sınır tanımamak anlamındadır. Aynı kökten gelen “el-âti” kelimesi cebbâr yani zorla insanlara hükmeden anlamını taşır.³⁰

“Felemmâ atev an mâ nuhû anh” ifadesi, Yahudilerin kendilerine konulan yasak sınırların ötesine geçtiklerini, taşkınlık yapıp isyan ettiklerini belirtir. Yahudiler, kendilerine verilen emirleri kabule tenezzül etmeyip tekebbürde bulunmuşlardır; başına buyruk davranıp kibir ve inat gibi tavırlar sergilemişlerdir. Âyette geçen “atev” kelimesi, onların, kibir ve inat içerisinde ilâhî sınırları ihlâl ettiklerini, Allah’a isyanda bulduklarını anlatır.³¹ Yahudilerin sahip oldukları ruh hali, kalp katılığı şeklinde kendini göstermiştir. İlâhî mesajlardan öğüt almayı sağlayacak kalp yumuşamasını engellemiştir.³²

Âyette *hâsiîn* kavramının *atev* kavramıyla bir araya gelmesi, aşağılık kompleksiyle üstünlük kompleksi arasındaki bağıntıyı ortaya koymaktadır. Yahudilerde aşağılık kompleksinin üstünlük arayışıyla birlikte hareket eteğini anlatmaktadır. Onların üstünlük çabalarıyla, aşağılık kompleksleri arasında bir sebep sonuç ilişkisi olduğunu göstermektedir.

Âyette geçen *atev* kelimesi, Yahudilerin aşağılık duygusunu hayâlî bir üstünlük duygusuyla telâfi etmeye çalıştıklarını, kendilerini herkesten üstün gördüklerini, herkesten daha iyi düşündüklerine inandıklarını, yeryüzünde kendilerinden daha değerli insanların bulunmadığına kanaat getirdiklerini anlatır. Yahudilerin bu özellikleri, patolojik bir hal almış üstünlük eğiliminin açık belirtilerindedir.

²⁸ Yukarıda değindiğimiz İbn Haldun’un değerlendirmeleri dikkate alındığında, Yahudilerin aşağılık kompleksine yatkınlığından söz edilebilir. Burada sözü edilen olay ve cezalandırma, aşağılık kompleksine olan yatkınlığı pekiştirmiş, baskın bir karakter haline getirmiştir.

²⁹ A’râf, 7/166.

³⁰ İbn Manzûr, *a.g.e.*, XV/27-28; el-Firûzâbâdî, *a.g.e.*, IV/19.

³¹ Muhammed İbn Ali İbn Muhammed eş-Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut, 1995, II/321; el-Kâdi Nâsiruddîn el-Beyzâvî, *Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vil*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1988, I/365; Muhammed Cemâluddîn el-Kâsimî, *Tefsîru'l-Kâsimî*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut, 1994, III/659; ez-Zuhaylî, *a.g.e.*, IX/144; Yazır, *a.g.e.*, IV/2313-2314; Bilmen, *a.g.e.*, II/1110; Hasan Basri Çantay, *Kur'an-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*, Elif Ofset, İstanbul, 1992, I/243.

³² Abdurrahman İbn Nâsir es-Sa'dî, *Tefsîru'l-Kerîmi'r-Rahmân fî Tefsîri Kelâmi'l-Mennân*, Müessetü'r-Risâle, Beyrut, 1996, s. 270.

Hz. Peygamber döneminde Yahudiler kendi konumlarının üstünlüğünü ortaya koyabilmek için peygamberi ve Müslümanları kötü bir konuma sahip olmakla itham etmişlerdir. Yüce Allah ise, Yahudilere, aşağılık maymunlara dönüştürülen atalarını hatırlatmıştır. Onların da ataları gibi ilâhî öğretilere karşı çıktıklarını ve aşağılık bir konuma düştüklerini belirtmiştir. Yahudilerin içine düştüğü aşağılık kompleksine ve buna bağlı olarak elde etmek istedikleri üstünlük çabalarına dikkat çekmiştir:

“De ki: “Allah katında yeri bundan daha kötü olanı size söyleyeyim mi? Allah kimlere lânet ve gazap etmiş, kimlerden maymunlar, domuzlar ve şeytana tapanlar yapmışsa, işte onların yeri daha kötüdür ve onlar düz yoldan daha çok sapmışlardır.”³³

Yahudiler, İslâm'ın güçlendiğini ve Hz. Muhammed'e inananların çoğaldığını gördükçe, Müslümanlara daha çok kin beslemeye başlamışlardır. Buna bağlı olarak, İslâm'ı kötü, Hz. Peygamberi ve Müslümanları şerli kimseler olarak nitelemişlerdir. İlâhî dinin değerleriyle alay etmişler, onu inkâr edip ayıplamaya çalışmışlardır. Yüce Allah ise, Yahudilere şöyle karşılık vermiştir: Gerçekten kötü olan kimseler, Allah'ın lânet ve gazabına uğramış olan, putlara tapan, sınır tanımamaları yüzünden maymunlara ve domuzlara çevrilenlerdir. Kınanmayı ve nefret edilmeyi, kötü konumda olmayı asıl hak edenler bunlardır. Yüce Allah, böylece tarihsel bir olaya çağırışım yaparak, bazı Yahudileri nasıl **alçalttığını** hatırlatmak istemiştir.³⁴

Cumartesi yasağına uymadıkları için maymunlara ve domuzlara çevrilen bazı Yahudiler **alçaltılmışlardır**. Allah'ın ayıpladığı, **alçalttığı**, lânetlediği ve en kötü sıfatla nitelediği Yahudiler “şerrûn mekânen” yani mekân olarak en kötü yeredirler. Âhirette/kıyâmet günü en kötü konuma sahiptirler, onlar için cehennemden başka bir yer yoktur. Meshedilen ve lânetlenen Yahudiler, mü'minlerle kıyaslandığında en **aşağılık** konuma sahiptirler. Onların kötü davranışlarına bakıldığında konumlarının kötülüğü kendiliğinden belli olur.³⁵

Maymun, insanı taklit eder, kararsızdır, ne yapacağı belli olmaz; insanın fiillerini taklit edebilir, ama gerçekte ne yaptığının farkında olmaz, taklit yoluyla, seçim yapmadan her eyleme atılabilir ya da yönlendirilebilir. Bulduğu her şeyi ayırım yapmadan yiyen domuz, en çok nefret duyulan, tiksindirici bulunan, aşağılık kabul edilen şeyleri temsil eder.³⁶

Maymun ve domuza yapılan gönderme, sözü edilen suçluların maruz kalacakları ahlâkî çöküntüyü mecâzî olarak açıklar. Buna göre suçlular,

³³ Mâide, 5/60.

³⁴ Derveze, *a.g.e.*, VII/128-129; Bilmen, *a.g.e.*, II/790; Ateş, *a.g.e.*, III/22.

³⁵ er-Râzî, *a.g.e.*, IV/391; el-Kâsimî, *a.g.e.*, III/161; el-Merâğî, *a.g.e.*, II/462; es-Sâbûnî, *a.g.e.*, I/351-352; el-Cezâirî, *a.g.e.*, I/647; ez-Zuhaylî, *a.g.e.*, V/243; el-Mevdudî, *a.g.e.*, I/403.

³⁶ Yazır, *a.g.e.*, III/1725-1726.

maymunlar gibi, önceden ne yapacakları tahmin edilemeyen; domuzlar gibi, şehvet kurbanı olurlar.³⁷

Bazı müfessirlere göre, maymuna çevrilenler, Cumartesi yasağına saygı göstermeyen Yahudi toplumdur. Domuza çevrilenler ise, Hz. İsa'ya inen sofrayı inkâr edenlerdir. Bazı yorumculara göre ise, domuza çevrilme cezası, Cumartesi yasağını çiğneyenlere verilmiştir. Söz konusu kimselerin genç olanları maymuna, ihtiyar olanları da domuza çevrilmişlerdir. Maymun ve domuzlara çevrilme durumu Hz. Dâvut zamanında olmuştur.³⁸

Yahudiler, Hz. Muhammed ve onun getirdiği İslâm dini karşısında aşağılık kompleksine düşmüşlerdir. Hz. Peygambere ve onun getirdiği dine karşı gerçekçi bir üstünlük sağlayamamışlardır. Bu durum karşısında ne pahasına olursa olsun Müslümanlar üzerinde egemenlik kurmanın yollarını aramışlardır. Yetersizlik duyguları içerisinde Hz. Peygambere, Müslümanlara ve İslâm dinine karşı saldırgan bir tavır almışlardır. Onları kötüleyerek, yok ederek seçkinlik sağlamaya çalışmışlardır. Öfke, taşkınlık ve kibirlilik duygularıyla aşağılık komplekslerini dışarıya vurmuşlardır. Müslümanları küçük düşürerek kendilerini üstün konuma getireceklerini sanmışlardır. Yüce Allah bu durumda, Yahudilerin en düşük konumda bulduklarını açıklamış ve nasıl maymunlara, domuzlara dönüştüklerini hatırlatmıştır.

Maymunlara ve domuzlara dönüştürülme bu âyette, aşağılık bir konumda bulunmayı ifade etmektedir. Yahudiler bu konumlarından dolayı aşağılık kompleksine düşmüşlerdir. Buna bağlı olarak da üstünlük eğilimi içerisine girmişlerdir. Kendi üstünlüklerini ortaya koyabilmek için Müslümanların konumlarının en kötü düzeyde olduğunu açıklamışlardır. Yahudilerin bu tutumlarında aşağılık kompleksiyile üstünlük arzusunun nasıl birlikte hareket ettiği açıkça görülmektedir.

Yüce Allah, Hz. Muhammed ve Müslümanlar karşısında aşağılık kompleksine düşen Yahudilere, Cumartesi yasağını çiğnemekten dolayı maymuna dönüştürülen Yahudileri hatırlatmıştır. Onların da ataları gibi benzer duruma düşeceklerini ima etmiştir. Bundan da anlaşılıyor ki, maymunlara dönüşme, tarihin belli bir dönemine özgü değildir. İnsanlar, her zaman ilâhî değerlerden uzaklaşabilirler, bu ve benzeri sebeplerden dolayı da aşağılık bir konuma düşebilirler. Dolayısıyla derin bir aşağılık kompleksi yaşayabilirler.

Bilgi Davranış Uyumsuzluğu

Marifet, imanın yapısını oluşturan temel unsurlardan birisidir. Marifet, herhangi bir tercihte, seçimde bulunmadan, kalbin kabullenışı ile benlikte ortaya çıkan bilgidir. Allah'ın ve peygamberin haber verdiği şeylerin sadece

³⁷ Esed, *a.g.e.*, s. 204.

³⁸ er-Râzî, *a.g.e.*, IV/390; el-Beyzâvî, *a.g.e.*, I/273; en-Nesefî, *a.g.e.*, I/419; el-Cezâirî, *a.g.e.*, I/647; ez-Zuhaylî, *a.g.e.*, V/243; Yazır, *a.g.e.*, III/1725; Ateş, *a.g.e.*, III/22.

bilinmesini ifade eder. İmanın bir hüküm olması bakımından zihinsel bir yönü vardır. İman bilgiye dayalı bir “kabul” anlamına gelir. Bilgi ve iman birbirlerini tamamlar. Bilen bir insan aynı zamanda inanan biri olabilmekte ve bilgisini imanla tamamlamaktadır.³⁹

İnanılması gereken şeyleri bilmek tek başına iman sayılmaz. Amelsiz, ikrarsız, tasdiksiz sadece bilgiyle iman teşekkül etmez. Bununla birlikte, tarihte Mürcie diye bilinen oportünist mezhebe mensup fırkalar imanı yalnızca “bilmek” olarak tarif etmişlerdir. Dinî düşüncenin davranışa dönüşmediği yerde dinî iradeden söz edilemez. Bu durumda dinî düşünce soyut bir kavram olmasının ötesinde anlam ifade etmez. Davranışın ortaya çıkmaması halinde iman sadece felsefî bir kanaat olarak kalır. Dinî bilgiler, ancak güçlü bir dinî inanç sayesinde dinî davranış halinde mü'minin kişiliğinde ortaya çıkarlar.⁴⁰

Bütün dinsel olgularda üzerinde durulan husus, zihinsel unsur ile davranışlardır. İnanmakla akletmek arasında sıkı bir ilişki vardır. İnsan aklederek iyi davranışlarla mü'min olmayı hak eder.⁴¹

Din ile ilgili bilgiler, dinî tutumların oluşmasında ve gelişmesinde etkili olan önemli faktörlerden biridir. Dine dair bilgiler, dinle ilgili davranışlarla birlikte dinî tutumu oluşturur. Bilgi ile davranış arasında bulunması gereken denge, bireyin mutluluğu için zorunludur. Mü'min bir kişilikte, sahip olunan bilgileri davranış kalıplarına dökmeden konuşan hatipler ya da filozoflar olmak yeterli değildir. Bütüncül bir imanın ortaya çıkabilmesi için zihnin ve davranışların dengeli bir birlikteliğine ihtiyaç vardır. Davranış ve inancın birbiriyle uyumluluk sürecinde, Kutsal Kitab'a, ilâhî bilgiye başvurmak gerekir.⁴²

Yüce Allah, Yahudileri Tevrat'a inanıp ona uygun davranmakla yükümlü tutmuştur. Fakat bazı Yahudiler Tevrat'ın emirleri doğrultusunda değil, kendi çıkar ve eğilimleri yönünde hareket etmişlerdir. Yüce Allah onların kişiliğinde iyice yer eden bu durumu, yük olarak kitap taşıyan eşeklere benzetmiştir:

³⁹ Ali Arslan Aydın, *İslâm İnançları ve Felsefesi*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1964, s. 117; Hanifi Özcan, *Epistemolojik Açından İman*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 1997, s. 79; H. Mehmet Soysaldı, *Kur'an Semantiği Açısından İnançla İlgili Temel Kavramlar*, Çağlayan Yayınları, İzmir, 1997, s. 27; Murat Sülün, *Kur'an-ı Kerim Açısından İman-Amel İlişkisi*, Ekin Yayınları, İstanbul, 2000, s. 203; Hüseyin Certel, *Din Psikolojisi*, Andaç Yayınları, Ankara, 2003, s. 96.

⁴⁰ Mustafa İslamoğlu, *İman Risalesi*, Denge Yayınları, İstanbul, 1994, s. 325; Hülya Alper, *İmanın Psikolojik Yapısı*, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2002, s. 141; Hâbil Şentürk, *Din Psikolojisi*, Esra Yayınları, İstanbul, 1997, s. 198.

⁴¹ Neda Armaner, *Din Psikolojisine Giriş*, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1980, s. 119; Şakir Kocabaş, *İslâm'da Bilginin Temelleri*, İz Yayıncılık, İstanbul, 1997, s. 130.

⁴² David Cook, *Filozoflar ve İnanç*, Çev., Leyla Güleç, Haberci Basın Yayın, İstanbul, 2004, s. 212; Abdurrahman Nahlavî, *Çağdaş Sorunlara Karşı İslâmî Eğitim*, Çev., İsmail Kodaz, Esra Yayınları, Ankara, 1997, s. 157-158; Hüseyin Peker, *Din Psikolojisi*, Sönmez Matbaa ve Yayınevi, Samsun, 1993, s. 88, 94.

*“Kendilerine Tevrat yükletilip de sonra onu taşımayanların durumu, Kitaplar taşıyan eşeğin durumu gibidir. Allah’ın âyetlerini yalanlayanların durumu ne kötüdür. Allah zalimler topluluğunu doğru yola iletmez.”*⁴³

Yüce Allah Yahudilere Tevrat’ı göndererek onu rehber edinmelerini, üzerinde düşünerek, içeriğini öğrenmelerini ve pratiğe dökmelerini istemiştir. Onları ilâhî kitaba göre amel etmekle yükümlü tutmuştur. Mecazî olarak onlardan Tevrat’ı yüklenmelerini istemiştir.⁴⁴

Fakat onlar, içeriğini bildikleri Tevrat’ın emirlerine uygun davranmaktan ondan faydalanmaktan kaçınmışlardır. Kitabın emirlerini gereği gibi uygulamamışlardır. Tevrat’ta yer alan bazı gerçekleri onaylamamışlardır. Örneğin, Hz. İsa ve Hz. Muhammed’in Allah tarafından peygamber olarak gönderileceğini haber veren Tevrat âyetlerini tahrif etmişler, ihanette bulunmuşlar, onları kabule yanaşmamışlardır. Tevrat’ta açıklanan Hz. Muhammed’in sıfatlarını ve geleceğinin müjdelenişini inkâr etmişler, ona inanmaya ve yolundan gitmeye yanaşmamışlardır. Tevrat’ın mesajlarını dikkate almaksızın, Hz. Muhammed’e herkesten daha fazla karşı çıkmışlardır. Yani yüklenmiş oldukları yükün hakkını vermemişlerdir.⁴⁵

Eğer Yahudiler, kendilerine gönderilen kitaptan yararlı olsalardı, dinin içyüzünü anlayabilirdi. Hz. Muhammed’e gelen vahiylerin de Allah sözü olduğunu kabul ederlerdi. Hz. Muhammed’in getirdiği mesajlara karşı çıkmazlardı.⁴⁶

Yüce Allah, Yahudilerin bu durumunu kitap yüklü eşeklere⁴⁷ benzetmiştir. Çünkü eşekler de yük olarak taşıdıkları bilgi dolu kitaplardan yararlanamazlar, boş yere yükün yorgunluğunu çekerler. Sırtlarında taşıdıkları şeyin kitap ya da başka değersiz eşyalar olduğunun farkına varmazlar. Kitapların değerinden habersizdirler. Yahudilerin Tevrat’ı yüklenişi, tıpkı bir eşeğin kitapları yüklenişi gibidir. İnanışlarını söyledikleri kitabın kendilerine ne gibi sorumluluklar yüklediğinden habersizdirler. Bu yönüyle, kendilerine bildirilen ilâhî mesajlardan, kitaplardan yararlanmayıp onları inkâr edenler, eşeğe benzerler, hatta ondan daha düşük bir konuma sahiptirler. Çünkü eşekler bilinç sahibi varlıklar değildir, okuma ve anlama kabiliyetleri yoktur. Oysa burada sözü edilen insanlar anlama kabiliyetine sahip oldukları halde, anladıklarıyla amel

⁴³ Cum’a, 62/5.

⁴⁴ eş-Şevkânî, *a.g.e.*, V/279; el-Beyzâvî, *a.g.e.*, II/492; el-Kurtubî, *a.g.e.*, XVIII/62; el-Cezâirî, *a.g.e.*, V/348; Derveze, *a.g.e.*, V/542-543; Yazır, *a.g.e.*, VII/4957; Bilmen, *a.g.e.*, VIII/3722; Ateş, *a.g.e.*, IX/433.

⁴⁵ eş-Şevkânî, *a.g.e.*, V/279; el-Beyzâvî, *a.g.e.*, II/492; el-Kurtubî, *a.g.e.*, XVIII/62; el-Kâsimî, *a.g.e.*, VII/100; Muhammed İbn Muhammed İbn el-Muhtâr eş-Şankî, *Azâu’l-Beyân fî İzâhi’l-Kur’an bi’l-Kur’an*, Dâru’l-Fikr, Beyrut, 1995, VIII/117; es-Sa’dî, *a.g.e.*, s. 799; Derveze, *a.g.e.*, V/542-543; el-Mevdudî, *a.g.e.*, VI/207; Bilmen, *a.g.e.*, VIII/3722.

⁴⁶ Ateş, *a.g.e.*, IX/433.

⁴⁷ Evcilleştirilmiş eşekler, binek ve yük hayvanı olarak kullanılırlar. (Tolunay, *a.g.e.*, II/725)

etmeyip bu imkanı ziyan ettikleri için aşağılık bir konumda bulunmayı hak etmişlerdir.⁴⁸

“Eşek” nitelemesi ilk bakışta kaba gibi gözükmemektedir. Fakat burada sözü edilen insanlar, ilâhî değerlerin bilgisine muhatap olmuşlar, ancak bunun gereğini yerine getirmemişlerdir. Dünyanın en değerli bilgileri bir eşeğin sırtına yüklense, hayvan onlardan hiçbir şekilde yararlanamaz. Allah, hayvanla aynı konumda olan bu insanları “eşeğe” benzetmeyi tercih etmiştir.⁴⁹

Yahudilerin davranışlarının eşeğe benzetilmesiyle ilgili bazı gerekçeler ileri sürülmüştür. Bunlardan bazıları şöyledir: Eşekte, diğer hayvanlarda görülmeyen, boyun eğme, miskin, zelil duruma düşme özelliği vardır. Yapılan benzetme yoluyla Yahudiler ortaya koydukları davranışlar dolayısıyla tahkir edilmişlerdir. Eşek çabucak boyun eğdiği ve yönlendirildiği için ona kitapların yüklenmesi oldukça kolaydır. Yüce Allah, at, katır, eşek gibi hayvanları hem estetik zevk vermek hem de yük taşımak için yaratmıştır. (En’am, 6/30) Bu hayvanlar arasında eşek daha çok yük taşıma özelliğiyle öne çıkmıştır.⁵⁰

Âyette sözü edilen Yahudiler, Allah’ın ve peygamberin haber verdiği bazı şeyleri sadece bilmekle yetinmişlerdir. Sahip oldukları bu ilâhî bilgiler tek başına bütüncül bir iman sayılmamıştır. Samimi bir kabul ve davranışın olmaması yüzünden imanın eksiksiz teşekkülü engellenmiştir. Yahudiler, bazı konulardaki dinî bilgileri davranışa dönüştürmedikleri için bu alanlarda imânî bir irade ortaya koyamamışlardır. Davranış ortaya çıkmadığı için imanları felsefî bir kanaat olmaktan öteye geçememiştir. Zihinsel açıdan sahip oldukları ilâhî bilgiyi davranışlarla tamamlamadıkları için ideal “mü’min” kişiliğini oluşturamamışlardır. Bütüncül bir imanı ortaya çıkaracak olan, zihin ile davranış arasında bulunması gereken dengeyi kuramamışlardır. Bazı dinî bilgileri davranış haline getiremedikleri için kusursuz bir dinî inanca sahip olmadıklarını göstermişlerdir. İman ettiklerini söyledikleri Tevrat’ın ilkeleri doğrultusunda değil, kendi çıkar ve arzularına uygun davranmışlardır. Böylece, erdemli ve tutarlı bir kişilik ortaya koyamamışlardır.

Hayvanlar, sadece güdü ve doğal kabiliyetlerine uygun davranırlar, ahlâkî sorumlulukları yoktur. Herhangi bir bilgiyi, ilâhî bir kitabı öğrenip tatbik etmeleri mümkün değildir. İlâhî bilgiyi öğrense bile, ona uygun olarak değil, güdü ve çıkarları doğrultusunda hareket eden insan bu yönüyle hayvanla benzerlik gösterir. Bilgiyi öğrenip/yüklenip, kullanmayan insanın durumu, bilgi dolu kitapları sırtına yüklenen fakat herhangi bir şekilde ondan

⁴⁸ eş-Şevkânî, *a.g.e.*, V/280; el-Beyzâvî, *a.g.e.*, II/492; el-Kurtubî, *a.g.e.*, XVIII/62; el-Kâsimî, *a.g.e.*, VII/100; eş-Şankitî, *a.g.e.*, VIII/117; el-Merâğî, *a.g.e.*, X/82-83; el-Cezâirî, *a.g.e.*, V/348; Derveze, *a.g.e.*, V/542-543; el-Mevdudî, *a.g.e.*, VI/207; Yazır, *a.g.e.*, VII/4957-4958; Bilmen, *a.g.e.*, VIII/3722; Ateş, *a.g.e.*, IX/433.

⁴⁹ Mahmut Toptaş, *Kur’an-ı Kerim Şifa Tefsiri*, Cantaş Yayınları, İstanbul, 1993, VII/492.

⁵⁰ er-Râzî, *a.g.e.*, X/540.

yararlanamayan eşeğin durumunu andırmaktadır. Bilgisine göre davranmayan insanla, bilgi dolu kitap taşıyan eşek, sadece güdü ve eğilimlerini davranışlarına hareket noktası almaktadırlar. Eşeğin taşıdığı kitapla övünmesi, kendinde bir meziyet görmesi ne kadar komik ise; kendisine hayat ilkesi edinmediği kitaba iman ettiğini ileri süren Yahudilerin çelişkisi de o derece gülünçtür. Yüce Allah bu çelişkiyi çarpıcı bir şekilde ortaya koyabilmek için “kitap yüklü eşek” benzetmesini yapmıştır.

Yahudilerle İlgili İki Karaktere Antropolojik Yaklaşım

Kur'an, hayvan davranışlarına benzeterek anlattığı iki karakteri yani anormal üstünlük eğilimi ve aşağılık kompleksini, bilgi davranış uyumsuzluğunu Yahudilerin belirgin karakterleri olarak aktarır. Söz konusu olumsuz karakterleri tek tek bazı kimselerin bireysel özellikleri olarak değil, toplumun genel niteliği olarak tasvir eder. Bu durum, konuyu antropolojik açıdan da ele almamızı gerekli kılmaktadır.

Karakter, tek tek bireyler açısından ele alınabileceği gibi, belli bir toplumun genel karakteri olarak da incelenebilir. Nitekim bu bakış açısından hareketle “sosyal karakter”, “kültürel karakter”, “milli/ulusal karakter” gibi kavramlar ortaya çıkmıştır.

Sosyal karakter, belli bir kültürün çoğu üyelerinin ortaklaşa paylaştığı karakter yapısının çekirdeğidir; insan enerjisine toplumca arzu edilen belli yön ve biçimleri veren bir yapıdır.⁵¹

İlk kez II. Dünya savaşından sonra antropologların bilimsel olarak başlattıkları milli karakter araştırmaları, çocukluk deneyimlerinin karakteristik kişilik tipi yarattığı varsayımına dayandırılmıştır. Bu araştırmalarda, örneğin Rus kişilik tipi, Japon kişilik tipi hakkında bazı sonuçlar ortaya konmuştur. Bununla birlikte ulusal karakterler hakkında ortaya atılan kanaatleri tam olarak çürütmek ya da doğrulamak zor olmuştur.⁵²

Ulusal karakter, istatistikî açıdan şöyle yorumlanmıştır: Bir ülkede nüfusun %35-40 arasındaki tipik çoğunluğunu oluşturan bir gurubun, gözlemlenip ölçülebilir bazı davranış nitelikleri açısından başka bir ülkedeki tipik bir çoğunluktan biraz daha farklı bir yönde olmasıdır.⁵³

Kur'an, Yahudilerin maruz kaldığı aşağılık kompleksinden ve yaşayageldikleri bilgi davranış uyumsuzluğundan bahsederken, toplumsal bir olgudan söz etmiştir. Burada bireylerin değil, bir toplumun karakterinden

⁵¹ Erich Fromm, *Çağımızın Özgürlük Sorunu*, Çev. Borkurt Güvenç, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1995, s. 83; Mahmut Tezcan, *Kültür ve Kişilik: Psikolojik Antropoloji*, Bilim Yayınları, Ankara, 1987, s. 92.

⁵² Philip K. Bock, *İnsan Davranışının Kültürel Temelleri: Psikolojik Antropoloji*, Çev. N. Serpil Altuntek, İmge Kitabevi, Ankara, 2001, s. 152; Conrad Phillip Kottak, *Antropoloji*, Çev. Komisyon, Ütopya Yayınevi, Ankara, 2001, s. 501; Mahmut Tezcan, *Kültürel Antropoloji*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1997, s. 27.

⁵³ Bozkurt Güvenç, *İnsan ve Kültür*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1996, s. 303.

bahsedilmiştir. Konuya bireysel ve toplumsal karakter ayırımı açısından yaklaştığımızda burada, sosyal karakterden ya da milli karakterden söz edildiğini söyleyebiliriz. Hayvan davranışlarına benzetilen iki karakterin, tarihin belli bir döneminde Yahudi toplumunun önemli bir kesimini etkisi altına aldığını ifade edebiliriz.

İletişimde Denge

İnsan sesinin niteliği iletişimde özel bir mesaj türü oluşturur. Alçaklık-yükseklik, hız, akıcılık, duraklama, ton gibi özellikler, sözsüz mesaj faktörleridir.⁵⁴

Konuşma konusundaki en önemli sorunlardan birisi sesin doğru ve yeterli kullanılmasıdır. Sesin tonu ya da biçimi mesajın % 38'ini nakleder. Sesin yüksekliğinin bazı duygularla ilgisi olduğu gayet açıktır. Mutluluk ya da kızgınlık gibi etkin duygular daha çok yüksek sesle, yüksek perdeden ve daha hızlı aktarılır. Örneğin kötü bir muameleden şikayet eden bir kişi genellikle yüksek bir tonda konuşur. Kendini acındırmak isteyen, merhamet dileyen insan, 'anne', 'baba', 'kardeşim' gibi sözcüklerin birinci hecelerini ezgili ve uzatarak söyler. Sözlü iletişimde konuşan kişilerin seslerinin tonu, ritmi, yükselip alçalması, monotonluğu, tınısı gibi özellikleri duyguları yansıtan ve çoğu kez sözlerin anlamına ışık tutan iletişim unsurlarıdır. Sesin tonu, konuşmacının duygularını sözcüklere ve cümlelere yansıtır. Sesin heyecan tonu, söylenen sözün anlamını etkiler, böylece tek başına bir mesaj oluşturur. İnsanlar seslerinin tonunu sözcükleri güçlendirmek ve daha anlamlı kılmak için kullanırlar. Ses tonları kendi arasında, yumuşak, inandırıcı, kızgın, sert, sıcak, sempatik, soğuk, kayıtsız sesler olarak gruplanabilir. Bu tonlardan her birinin etkisi farklıdır. İnsanlar ses perdesi ve ses tonuyla, samimi, ikiyüzlü, ilgisiz, alaycı, şaşırılmış, mutlu, mutsuz ya da kızgın olduklarını gösterebilirler. Ses tonunun kesinliği sertliği ya da yumuşaklığı, emir ya da soru temeli üzerine kurulmuş olması cümlelerin taşıdığı iletinin çözümünü ve anlamını değiştirir. Ses tonu, ses yüksekliği konuşmacının duygusal durumunu, kişiliğini, toplumsal konumunu, dinleyiciye nasıl baktığını gösterir.⁵⁵

⁵⁴ Ruhi Selçuk Tabak, *Sağlık İletişimi*, Literatür Yayınları, İstanbul, 1999, s. 55.

⁵⁵ Judi James, *Beden Dili*, Çev., Murat Sağlam, Alfa Basım Yayım, İstanbul, 1999, s. 106-107; John Fiske, *İletişim Çalışmalarına Giriş*, Çev. Süleyman İrvan, Bilim Sanat Yayınları, Ankara, 1996, s. 98; Otto Schober, *Beden Dili*, Çev. Süeda Özbent, Arion Yayınevi, İstanbul, 1996, s. 29; Ersin Altıntaş, Devrim Çamur, *Beden Dili*, Aktüel Basım Yayın, İstanbul, 2004, s. 66; Can Gürzap, *Konuşan İnsan*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2000, s. 52; Özcan Köknel, *İnsanı Anlamak*, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1994, s. 107; Doğan Cüceloğlu, *Yeniden İnsan İnsana*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1996, s. 49; Akif Ergin, Cem Birol, *Eğitimde İletişim*, Anı Yayıncılık, Ankara, 2000, s. 123; Eleri Sampson, *Doğru İzlenim Bırakma*, Çev., E. Sabri Yarmalı, Damla Yayınevi, İstanbul, 1999, s. 57; Akif Ergin, *Öğretim Teknolojisi: İletişim*, Anı Yayıncılık, Ankara, 1998, s. 171; İrfan Erdoğan, *İletişimi Anlamak*, Erk Yayınları, Ankara, 2002, s. 209; Clifford T. Morgan, *Psikolojiye Giriş*, Çev. Hüsni Arıcı ve diğerleri, HÜPB Yayınları, Ankara, 1995, s. 177.

Makul tempo ve ses hacmiyle, sakin bir şekilde konuşan kişi, kontrollü ve sağduyulu olduğu izlenimini verir. İğneleyici ve yüksek sesle, hızlı, gergin bir şekilde konuşan kişi ise bastırılmış, sinirli ve kontrolden çıkmış izlenimi uyandırır. Sert ve tiz bir ses yıpranmış, saldırgan bir insanın durumunu yansıtır. İnsanlar yüksek sesle konuştuklarında heyecanlı, öfkeli ya da iletişimde zorluk çektikleri anlaşılır. Yumuşak ses bazı etkenlere bağlı olarak zayıflığın ve güçsüzlüğün ifadesi olarak değerlendirilir. Bunun aksine, saygın kimseler, yumuşak ve tempolu ses kullanarak güçlülüğü gösterebilirler. Duruma göre, yumuşak ses nazik bir kimseyi yansıtır. Tok ve melodili bir ses dünyası ve kendisiyle uyumlu bir insanın durumunu ortaya koyar.⁵⁶

Konuşurken kullanılan yanlış ses tonu istenilen etkiyi elde etmeyi engeller. Bazı kişiler, bağırarak konuşur. Konuşmanın yerini dinlemesi zor bir gürültü alır. Gürültülü bir iletişimin sağlıklı bir iletişim olduğunu söylemek oldukça zordur.⁵⁷

Bazı kimseler yumuşak bir ses tonuyla konuşurken, bazıları da bağırarak konuşurlar. Sesi iyi kullanmak iletişim kurma yeteneğini geliştirmenin yollarından birisidir. Çoğu zaman, sızlanan, bağırarak, alay eden, mırıldanan, kükreyen ses tonuyla konuşmak muhatap üzerinde olumsuz etki bırakır.⁵⁸

Konuşmada sesin rengini ve müziğini oluşturan özellikler bireyin kişiliğinin bir parçası kabul edilir. Bununla birlikte, söz konusu özelliklerin kültürel boyutunun olduğu göz ardı edilmemelidir.⁵⁹

İletişimde sesin ölçsüz kullanılması ya da muhataba çeşitli şekillerde zarar verecek tarzda yansıtılması, Yüce Allah tarafından eşeğin anırmasına benzetilmiştir. Eşek için uygun ve normal bir ses olan anırma, insan hakkında düşünüldüğünde itici bulunmuştur. Kur'an, iletişimde kullanılan her türlü itici, kırıcı ve yıkıcı ses tonunu eşeğin anırmasına benzetmeyi uygun görmüştür:

*"Yürüyüşünde tutumlu ol, sesini de kıs. Çünkü seslerin en çirkinini eşeklerin sesidir."*⁶⁰

Konuşurken gereksiz yere fazla bağırma, sesini ihtiyaç duyulandan fazla yükseltme, sesinin tonunu orta halli tut, gürültülü bir ses tonuyla

⁵⁶ Stuart Sillars, *İletişim*, Çev. Nüzhet Akın, M.E.B., Ankara, 1995, s. 79; Ahmet Yatkin, *Halkla İlişkiler ve İletişim*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2003, s. 55; Necati Kara, *Kur'an'da Beden Dili*, Bilge Yayıncılık, İstanbul, 2004, s. 243; Sandy Linver, *Konuşma Eğitimi*, Çev. Aliye Özlü, Mert Yayıncılık, İstanbul, 1997, s. 86.

⁵⁷ Peter Thomson, *İletişimin Sırları*, Çev. Metin Yurtbaş, Arion Yayınevi, İstanbul, 2003, s. 91; Gürzap, s. 52.

⁵⁸ Elizabeth Tierney, *Başarılı İletişimin 101 Yolu*, Çev. Zehra Savan, Alfa Basım Yayım, İstanbul, 1998, s. 90; Rebecca R. Luhn, *Kızgınlıkla Başa Çıkma*, Çev. Yelda Orçan, İstanbul, 1999, s. 98.

⁵⁹ Merih Zılhoğlu, *İletişim Nedir?* Cem Yayınevi, İstanbul, 1996, s. 189; Altıntaş, Çamur, s. 66.

⁶⁰ Lokman, 31/19.

insanlara hitap etme. Çünkü böyle yapmak erdemli bir kimseye uygun düşmeyen çirkin bir davranıştır. Sesin ölçülü olarak kullanılması konuşan için uygun bir durumdur, ayrıca dinleyenin iç dünyasına, anlayışına olumlu etki yapar. Eşek sesinin yüksekliği, yüksek sesle konuşma davranışının olumsuzluğuna benzetilmiş olabilir. Çünkü eşekler, gereksiz yere seslerini yükseltirler. Yapılan benzetmeye bağlı olarak, seslerini ölçülü kullanmayanları de en çirkin seslerden biri sayılır.⁶¹

Eşeklerin sesi, yabani/vahşi, çirkin, bet, tatsız, itici, kulağı tırmalayan, hoş gitmeyen bir sestir. Bundan dolayı eşek sesi, çirkin ses konusunda darbi mesel olmuştur.⁶² Âyette, savtü'l-hamîr yani eşeğin sesi denilmiştir. Çoğul değil de tekil ifade kullanılmıştır. Kullanılan ifade şekli şu anlama gelir: Her cinsten hayvanın çıkardığı ses türü vardır. Bütün bu ses türleri içerisinde en çirkin olanı eşek cinsininkidir.⁶³

Genellikle her hayvanın çıkardığı sesin bir amacı olur. Ya bir isteği ya da bir elemi haber verir. Örneğin, yükünün ağırlığından ya da bir sıkıntısından yakınır. Eşekler ise hiçbir sebep olmaksızın anırırlar. Anırması, bir gayenin ya da derdin ifadesi değildir. Bu yüzden bağıra çağıra konuşmayla eşeğin anırması arasında bir ilgi kurulmuştur.⁶⁴

Eşeğin beklenmedik bir anda anırması insanları rahatsız eder. Aynı şekilde, bağıra bağıra konuşmak da hoş bir davranış değildir. Erdemli bir insan başkalarını rahatsız etmeyecek bir ses tonuyla konuşur. Boş yere bağırıp çağırarak konuşmak insana yakışan bir davranış değildir.⁶⁵

⁶¹ el-Endelûsî, *a.g.e.*, IV/351; İbn Kesîr, *a.g.e.*, III/455; es-Sâbûnî, *a.g.e.*, II/493; Derveze, *a.g.e.*, III/165; Yazır, *a.g.e.*, VI/3847; Bilmen, *a.g.e.*, VI/2743; Toptaş, *a.g.e.*, VI/182.

⁶² İnsanın özellik ve davranışlarını eşeğe benzeterek anlatma Türkçe'de de geçerlidir. Bu konuda Türk dilinde birçok ifade ve deyim mevcuttur: Mecazi olarak, ahmak, kaba, incelikten uzak, yeteneksiz, inatçı, kaba kimseye "eşek" denir. Yine böyle kimseler için "eşek gibi" ifadesi kullanılır. Kendisine değer verilmeyen kimseye "eşek başı" denir. Türkçe'de aynı anlama gelen, "eşekleşme", "eşeklik", "eşeklik ekmek" gibi ifadeler vardır. Kalın kafalı, aptal, anlayışsız, kavrayışsız kimse için, "eşek kafalı" ifadesi kullanılır. "Eşeğe marifetini göster demişler, yıkılıp ağnamış" ifadesi, "aptal, ahmak, kaba kişinin en çok özenerek yaptığı, becerebildiği iş bile eşekçe olur" anlamında söylenmiştir. Birinin kabalığını, yeteneksizliğini anlatmak için "Eşek gelip eşek gitmek" deyimini kullanılır. "Eşek lâlesi gibi açılmak deyimini" aşırı saygısızlık anlamındadır. Akılsız, düşüncesiz, görgüsüz birinin önderlik ettiği işin sonunun kötü olduğunu ifade etmek için, "Eşek baş olunca, encam hayır olmaz" denir. (*Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1998, I/733-734; *Örnekleleriyle Türkçe Sözlük*, M.E.B., İstanbul, 2000, I/862-863; Ali Püsküllüoğlu, *Türkçe Sözlük*, Doğan Kitapçılık, İstanbul, 1999, s. 565-566; Sabahat Demir, *Deyimler Sözlüğü*, Eko Matbaası, İstanbul, 1988, s. 106; Murat Yazıcı, *Açıklamalı Atasözleri Sözlüğü*, Güven Kitap Yayın Dağıtım, İstanbul, 1999, s. 79) Eşeğin anırma davranışı, insanın için de kullanılan bir durumdur. Türkçede anırma/anırtı, mecazi olarak, hoş gitmeyen ses, çirkin sesle bağırarak manasına gelir. (*Örnekleleriyle Türkçe Sözlük*, I/123; Püsküllüoğlu, *a.g.e.*, s. 108)

⁶³ el-Endelûsî, *a.g.e.*, IV/351; Ebu'l-Hasen Ali İbn Muhammed İbn Habîb el-Mâverdî, *en-Nüket ve'l-Uyûn*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, tsz, IV/341; en-Nesefî, *a.g.e.*, III/409; Derveze, *a.g.e.*, III/165; Yazır, *a.g.e.*, VI/3847.

⁶⁴ Ateş, *a.g.e.*, VII/69.

⁶⁵ Bilmen, *a.g.e.*, VI/2743; Ateş, *a.g.e.*, VII/70.

Sesin alçak-yüksek, sert-yumuşak gibi tezahürleri vardır. Yerine göre bunların her birine ihtiyaç duyulur. Örneğin, yakın mesafeden az sayıdaki insan gurubuna hitabederken alçak sesle konuşulur. Uzak mesafeden kalabalık bir topluluğa hitabederken yüksek sesle konuşma zorunluluğu kendini gösterir. İnsanın içinde bulunduğu şartlar sesin tonunu doğal olarak etkiler. Dua ederken, iyi dilekte bulunurken ya da birini lanetlerken, birine öfkelenirken ses tonu farklılaşır. Dolayısıyla bu âyette, her koşulda sesin alçaltılmasından bahsedilmemektedir.⁶⁶

Konuşurken asıl karşı çıkılması gereken durum; yukardan bakarcasına, kibir ve gurur ifade eden bir ses tonu kullanmaktır. İnsanların gözünü korkutmak, küçük düşürmek, kabadayıcı sindirmek için ses tonunu yükseltmektir. Nitekim, müşrikler câhiliye geleneğinin bir yansıması olarak yüksek sesle birbirlerine karşı övünürler, üstünlük taslarlardı. Toplumda statüsü yüksek olanların sesi daha yüksek, alçak olanların ki de aynı şekilde kısık çıkardı. Yüce Allah böyle davranmayı yasaklamıştır. “Eğer bağırarak suretiyle üstünlük sağlanmış olsaydı, bunun eşeklere ait olması gerekirdi”, demek istemiştir.⁶⁷

Kur’an, insanın konuşurken kullanmayı alışkanlık haline getirdiği ses tonunu, onun kişiliğinin bir parçası kabul eder. Bazı karakter özelliklerine yer verdiği pasajda, (Lokman, 31/13-19) iletişim sırasında sözü ölçülü kullanmayı bunlar arasında sayar. Kur’an’a göre sesi ölçülü kullanmak olumlu iletişim kurabilme becerisinin esaslarından birisidir. Ses tonuyla sürekli olumsuz duygu ve düşünceleri ortaya koyanlar erdemli insan sayılmazlar. Sesi ölçülü kullanmayı emreden âyetin nüzûl ortamına baktığımızda, varlıklı, itibarlı müşriklerin kullandıkları ses tonuyla olumsuz bir kişiliği dışarıya yansıttıkları görülür. Bu gerçeklikten hareketle, Kur’an’ın olumsuz duygu ve düşünceleri yansıtan ses tonu kullanmayı bir alışkanlık haline getirmeyi karakter düşüklüğü kabul ettiğini söyleyebiliriz. Kur’an özellikle, yukarıdan bakarcasına kibir, ve gurur ifade eden, övünme ve büyüklük taslama anlamı içeren, insanları rahatsız eden, dinleyen üzerinde yıkıcı tesir bırakan, sinirli ve kontrolden çıkmış izlenimi uyandıran, saldırgan bir insanın ruh halini ortaya koyan, ikiyüzlü, alaycı, soğuk, kızgın, sert ve benzeri olumsuz psikolojik durumları yansıtan ses tonlarını kullanmaktan sakındırır.

Hız. Lokman’ın oğluna karakter eğitimi verdiği pasajda, iletişimde ölçülü olma konusu, genel olarak ifade edilmemiş, “sesi ölçülü kullanma” örneğiyle anlatılmıştır. Bu pasajda, iletişimin sadece belli bir boyutu örnek verilse de, bu örnekle, genel manada “iletişimde ölçülü olma”nın kastedilmiş olabileceğini söyleyebiliriz. Bir başka deyişle Lokman, oğluna iletişimin

⁶⁶ el-Mevdudî, *a.g.e.*, IV/298.

⁶⁷ el-Endelûsî, *a.g.e.*, IV/351; el-Mâverdî, *a.g.e.*, IV/341; es-Sâbûnî, *a.g.e.*, II/493; el-Mevdudî, *a.g.e.*, IV/298; Toptaş, *a.g.e.*, VI/182.

sadece sesle ilgili boyutunda değil, her alanında dengeli olmayı tavsiye etmiştir.

İnsanın Doyumsuzluğu Ve Sıkıntı

İnsan, dünya içinde varlık olarak kendini koruma içgüdüğü ile donatılmış, haz ve sevinç için özlemle dolu olarak yaşamının içine konmuştur. Fakat hayat ona bütünüyle sıkıntısız bir yaşama sevincinin kimseye verilmemiş olduğunu öğretir. O, bu dünyada sahip olduklarının tadını sonuna kadar çıkaramaz. “Cimriye daha çok para, Don Juan’a daha çok kadın, fâtihe daha çok toprak lazımdır. Bu sınırsız kovalamada insan, yokluk içinde daha fazla gerilir.”⁶⁸

Para ve iktidar hırsı, ideolojik fanatizm, kadın düşkünlüğü, yeme içme tutkuları gibi tüm aşırı eğilimler bireyin yaşam gerçekliğine yabancılaşmasına yol açar. Bu tür tutkuların yönettiği birey, bazı şeylere olan aşırı düşkünlüğünün gerçek nedenleriyle yüzleşmekten kaçınır. Mantiğe bürünerek gerçek olmayan gerekçeler üretir. Çünkü yenik düştüğü ve bütünüyle kontrolü altına girdiği tutkularıyla baş etme cesaretini gösteremez. Bütün varlığıyla tutkularının esiri olduğu için sonuçta kendi benliğine yabancılaşır. Bilinçsizce doyum ararken, açlıklarını giderme peşinde koşarken kendini unuttur. Para, güç, başarı gibi şeylere sahip olma konusunda gösterilen açgözlülükler, insanın hissettiği eksiklik ve yoksunluğu gideremez.⁶⁹

Varoluş sorununu sadece “dünya içinde varlık” olarak çözmeye çalışanlar, kendilerini eğilimlerinin sonsuz, sınırsız haz ve doyum arayışına bırakırlar. Onların tutum ve davranışlarına yol gösteren en öncelikli unsur, eğilimlerin olabildiğince çok sayıda hazdan pay almasıdır. Başta gelen amaçları, bu dünyada sahip olduklarının tadını sonuna kadar çıkarmaktır. Kendilerine mal ve imkan verilecek olsa, bu imkanlar artırılrsa, her seferinde daha da artırılmasını isterler.⁷⁰

Bazı insanlar, tamamen duyulardan gelen bir doyumunu kendilerine gaye edinmiş olarak yaşarlar. Kendilerini güdü ve eğilimlerinin esiri yapan bu insanlar akıllarını ve ruhlarını (rahmânî yönlerini) açgözlülüklerine kurban ederler. Metafizikten uzak, ölçüsüz maddî dünya yaşamı içgüdüleri kışkırtan, hırsları ayaklandıran, bitmek tükenmek bilmeyen arzuları kamçılaman, insana geçici ve aldatıcı zevkler veren bir varolma biçimidir. İnsanın içgüdülerini bütünüyle ayaklandırır fakat kalıcı bir doyum sağlayamaz. Tadılan her zevkin sonunda derin bir pişmanlık ve acı bırakır. İnsan istedikçe ister, daha çok ister, çoğun çoğu az görünür, yine ister.

⁶⁸ M. Celalettin Muşta, *Gabriel Marcel'in Varoluşçuluğu*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1998, s.48; Bedia Akarsu, *Çağdaş Felsefe*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1994, s. 210-211.

⁶⁹ Ayhan Aydın, *Yaşamın ve Sevginin Anlamı*, GENDAS, İstanbul, 2001, s. 57; Vesile Bolaç, *Sevilme Açlığı ve Doyum*, Arıtan Yayınevi, İstanbul, 2003, s. 82.

⁷⁰ Tekâsür, 102/1-2.

Tekrar tekrar aynı hazzı elde etmenin yollarını bulmaya çalışır. Bir kısır döngünün içerisinde bulur kendisini. Şuursuz şekilde gösterilen bu çabalar insanlara ıstırap verir.⁷¹

İnsan dünyaya taptığı müddetçe daha fazla bunalıma düşer, ihtirasları büyür, maddeye karşı doyumsuzluğu artar, sonuçta bu hırs onu tüketir. Arvasi, bu tür insanlara “hayvan adam” tiplemesini uygun görür. Hayvan adam duyuları doyurmaya çalışan ve duyusal lezzet verici nesnelere yetirmeye çalışan hayvan durumundadır. Hayvan adam, içgüdülerine sığınarak, kendi realitesinin gerisine kaçma yolunu seçer.⁷²

Bazı insanlar varoluş kaygısından günlük yaşamın gürültü patırtısı arasına kaçar, kendini işe güce verirler. Ama iç huzursuzluk bir türlü giderilemez, iç daralması her fırsatta varlığını yeniden hissettirir. Bu gibi durumlarda kişiyi sıkıyan kendi benliğidir, çıkışı olmayan bir boşluk çepeçevre kuşatır onu, ruhunu bir kaos havası kaplar, bir türlü rahatlık ve iç huzuru bulamaz. Bazıları bu şiddetli sıkıntıdan hayatın günlük meşguliyetlerine sığınır, kitle içerisine kaçarlar. Arkadaş grupları, akrabalar ve yakınlar arasına karışarak kaygılarını bastırmaya, unutmaya çalışırlar. Ne var ki kaygıdan bütünüyle kurtuluş yoktur. Varoluş kaygısıyla karşılaştığımızda kendimizi değişik yollarla kandırırız. Örneğin, yaşamlarımızı, aslında biyolojik dürtülerin denetlediği varsayarak, “dünya içinde varlık” yanımıza ağırlık vererek kendimizi avutabiliriz. İlgimizi, mutluluğun koşullarını oluşturan bu dünya nesnelere üzerinde toplayabiliriz.⁷³ Varoluş kaygısına katlanmak, onunla başa çıkmak için insanın başvurduğu kendini kandırmalar, birçok psikopatoloji türüne yol açar. Büyük bir kişi olduğuna inanan psikotikler, her zaman mükemmel bir kişi olduğu kandırmacasını doğrulamak için uğraşıp didinen işkolikler, bu yönlerine yaptıkları aşırı vurguyla ruhsal dengeleri alt üst ederler.⁷⁴

İnsanın temel kaygısına çözüm olarak önerilen yaratıcı etkinlik, heyecansal durumlar, gruba uyma ve özdeşleşme gibi yönelimler, sorunu gidermede yetersiz kalırlar. Bu tür çözüm arayışları geçici, aldatıcı, sınırlı olduğu için varoluş sorununa kısmî çözüm sunarlar.⁷⁵

İnsan, dünya içinde varlık olarak hep bir şeylerle meşguldür. Dünyada bir şeylerle, belli amaçlara yönelik, kılıfsal ağırlıklı, alet-edevat yardımıyla

⁷¹ Hüseyin Mezahiri, *Dürtülerin Kontrolü*, Çev. Süleyman Demir, İnsan Yayınları, İstanbul, 2002, s. 28; Ergün Arıkdal, *Yaşamın Amacı: Kendini Bilmek*, Ruh ve Madde Yayınları, İstanbul, 1998, s. 45-46; Ali Bulaç, *İnsanın Özgürlük Arayışı*, İz Yayıncılık, İstanbul, 1995, s. 140-141.

⁷² S. Ahmed Arvasi, *Diyalektiğimiz ve Estetiğimiz*, Burak Yayınevi, İstanbul, tsz., s. 78; S. Ahmed Arvasi, *İnsan ve İnsan Ötesi*, Burak Yayınevi, İstanbul, tsz., s. 108-109.

⁷³ Akarsu, a.g.e., s. 223; Seçil Deren, “Angst ve Ölümlülük”, *Doğu Batı*, sayı: 6, Ankara, 1999, s. 101; Cengiz Güleç, “Hümanistik Psikoloji Açısından Kaygı Sorunsalı ve Kendini Gerçekleştirme Kavramı”, *Doğu Batı*, sayı: 6, Ankara, 1999, s. 161; Paul Foulque, *Varoluşçunun Varoluşu*, Çev. Yakup Şahan, Gelişim Yayınları, İstanbul, 1998, s. 43.

⁷⁴ Erol Göka, *Varoluşun Psikiyatrisi*, Vadi Yayınları, Ankara, 1997, s. 133.

⁷⁵ İrvin Yalom, *Varoluşçu Psikoterapi*, Çev. Zeliha İyidoğan Babayiğit, Kabcacı Yayınevi, İstanbul, 1993, s. 582-583.

özenle uğraşır, didinir. Meşguliyetler varoluş kaygısını bir parça dağıtabilir, hafifletebilirler. Fakat kaygı her zaman vardır. İlgilenimde bir aksaklık olduğunda, meşguliyet duraksadığında kaygı daha da yoğunlaşır. Bazen insan kendisine iç huzuru sağlayacak diye büyük çabalarla eriştiği olanaklardan bir süre sonra usanır ve rahatsızlık duymaya başlar, yeni durumlar yakalamanın peşinde koşar. Kısa süren mutluluk seanslarından sonra sıkıntı yeniden nükseder. Demek oluyor ki, insanda biyolojik ve psikolojik gereksinmelerin ötesinde bir doyumsuzluk vardır.⁷⁶

Mümkün olan bütün zevklerden pay alma çabasında olan inançsız bir insanın amacına ulaşmasının imkanı yoktur. İnançın olmadığı yerde dünya hayatı insana zindan kesilir. Varlığı ayakta tutan değerlerden soyutlanan, ruhsal dayanaktan yoksun kalan birey, buna tepki olarak kendisine suni değerler dünyası kurmaya girişir. Ruhsal ihtiyaçlarını iman ibadet ve dua ile sakinleştirmesi gerekirden, onu köleleştirerek, zevklerin dünyasına dalar, kendini zevklerinin esiri yapar. Böylece ümitsiz ve köksüz çabalar içerisinde varlığını ayakta tutmaya çalışır. İçine düştüğü manevi boşluk, sahip olduğu maddî zenginliğe rağmen ıstırap ve kaygılarını daha da artırır. Sahip olduğu maddi bolluk ve imkanlar aradığı mutluluğu bulması için yeterli olmaz.⁷⁷

Hem darlıkta hem de bollukta sürekli bir şeylerin açlığını çeken ve her zaman doyumsuzluk içerisinde bunalan insanlar Kur'an'da köpeğe benzetilmişlerdir. Köpekler yaratılışları gereği, zorunlu olarak dillerini dışarı sarkıtıp solurlar. Onların bu görüntüsü, doymak bilmeyen bir açlığı ve bir bunalım halini çağırıştırır. Kur'an, bu çağırışımı, insanın doymazlığını anlatmak için tercih etmiştir:

“Dileseydik elbette onu o âyetlerle yükseltirdik, fakat o, yere saplandı ve hevesinin peşine düştü. Onun durumu, tıpkı şu köpeğin durumuna benzer: Üstüne varsan da dilini sarkıtıp solur, bıraksan da dilini sarkıtıp solur. İşte âyetlerimizi yalanlayanların durumu budur.”⁷⁸

Âyette, arzu ve eğilimlerinin tutsağı haline gelen, maddî hazlara dalan kimse, yiyecek içecek peşinde koşup solumaktan bıkmayan köpeğe benzetilmiştir. Dünyanın maddî yönüne tutkun olan, ilâhî değerlere uygun şekilde yaşamaya karşı çıkan insanlar, tıpkı bir köpek gibi sadece içgüdülerini tatmin etmek, arzu ve eğilimlerini doymak için uğraşırlar. Köpekler, dışarıya sarkan dilleri ve akan salyasıyla, doymak bilmeyen bir oburluğu sembolize ederler. Köpeğe bir taş atıldığında bile, yeri koklayarak

⁷⁶ Deveci, “İsmi İnsan Kendisi Kaygı Olsun: Heidegger’de Kaygının Varlıkbilimsel Değeri”, Doğu Batı, sayı: 6, Ankara, 1999, s. 60, 63, 70; Yasin Ceylan, “Evrenin Belirsizliği Karşısında İnsanın Çaresizliği: Temel Kaygı”, Doğu Batı, Ankara, 1999, sayı: 6, s. 96.

⁷⁷ Ferit Kam, *Dinî Felsefî Sohbetler*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, tsz., s. 50-51; Sadık Kılıç, *Seferler Arefesindeyim Hep*, Gelenek Yayıncılık, İstanbul, 2004, s. 150-151; Malik Babikir Bedrî, *Müslüman Psikologların Çıkmazı*, Çev. Harun Şencan, İnsan Yayınları, İstanbul, 1984, s. 95; Hülya Alper, *İmanın Psikolojik Yapısı*, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2002, s. 190.

⁷⁸ A'râf, 7/176.

o yöne doğru gider/koşar ve yiyecek bir şey bulmayı ümit eder. Birkaç köpek aynı yiyeceği paylaşmak durumunda kaldıklarında, her biri güçlü bir sahip olma hırsıyla, diğerlerine bir şey kaptırmak istemez. Köpeğin her koşulda dilini sarkıtarak dolaşması, inkârcıların içlerinde taşıdıkları bitmek tükenmek bilmeyen hırs ve açgözlülüğe, dünyada sürekli bir şeylerin yoksunluğunu çekmelerine benzetilmiştir. Böylesi kimselere dünyada ne kadar imkân ve bolluk verilse hırs ve tutkuları o kadar artar, bir türlü içlerindeki sıkıntıdan kurtulamazlar. Sürekli bir şeyleri isterler ve bir şeylerin sıkıntısını çekerler.⁷⁹

Evcil köpek, insanların en yakın ve sadık arkadaşıdır. Köpek orta taş devrinden beri insanlarla birlikte yaşamaktadır. İnsanların yediği şeylerden yemeyi alışkanlık haline getirmiştir. Karnını doyurduktan sonra artan şeyleri saklamayı ya da gömmeyi alışkanlık haline getirmiştir. Ter bezleri yok denecek kadar azdır. Bu nedenle sıcak havalarda dillerini dışarı çıkartarak buharlaşmayı ve dolayısıyla serinlemeyi sağlarlar. Yoruldukları zaman, süratli solumak ve dilini dışarı çıkarmak suretiyle serinlerler.⁸⁰

İnsanı gerçekte yükseltecek olan ilâhî değerlerdir. Fakat bazı insanlar, maddî dünyaya meylederek, arzu ve eğilimlerine uyarak, ilâhî mesajlardan uzaklaşarak yükselememiş, aksine alçalmışlardır. Allah bu insanların durumunu sürekli soluyup duran köpeğe benzetmiştir. Köpek sıkıntıda olsa da, rahat etse de, kovulsa da kendi haline bırakılsa da sürekli dilini sarkıtıp solur. Köpeğin karnı doysa, “açım” der dilini çıkarır, aç kalsa yine aynı şeyi yapar. Her zaman bir sıkıntısı varmış gibi görünür. Köpeğin dilini çıkarıp soluması bir bunalı halini sembolize eder. Bu durum, köpeğin belirgin özelliklerinden birisidir. İlâhî mesajlardan uzaklaşanların içine düştükleri durum tıpkı köpeğin tasvir edilen bu haline benzer. Bu gibi kimseler, dilini çıkarıp soluyan köpekler gibi bunalım içerisindedirler. Onları meşgul edecek bir uğraşları olsa da olmasa da mutlu değillerdir, inançsız oluşları, iç dünyalarında sürekli rahatsızlık yaratır.⁸¹

Bu pasajda tarif edilen insan tipi, tutum ve davranışlarını sırf dünyaya bağlı haz ve eğilimlerine göre belirler. Bu yüzden içinde bulunduğu koşullar ne olursa olsun sürekli aklıyla içgüdüleri arasında çatışma yaşar. Yaşadığı çatışma, iç huzursuzluğu, imgesel korku ve kuruntu yaratır. Mümin kişinin inanç yoluyla sahip olduğu zihinsel arılıktan ve ruhsal dengeden yoksun kalır.⁸²

Köpeklerle ilgili benzetmede şöyle bir yorum da yapılmıştır: Köpek kovulsa da, kendi haline bırakılsa da dilini çıkarıp soluyan bir hayvandır.

⁷⁹ el-Merâğî, *a.g.e.*, III/437; Hicâzî, *a.g.e.*, I/785; es-Sa'dî, *a.g.e.*, 272; Derveze, *a.g.e.*, I/498, el-Mevdudî, *a.g.e.*, II/109.

⁸⁰ Mustafa Kuru, *Omurgalı Hayvanlar*, Palme Yayıncılık, Ankara, 2001, s. 674; Tamer Dodurka, *Köpek Psikolojisi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2001, s. 43, 67; Tolunay, *a.g.e.*, II/638.

⁸¹ Yazır, *a.g.e.*, IV/2335; Bilmen, *a.g.e.*, II/1125; Ateş, *a.g.e.*, III/176; Toptaş, *a.g.e.*, III/260.

⁸² Esed, *a.g.e.*, s. 310.

Diğer hayvanlar aç ya da susuz olduklarında dillerini dışarıya çıkartırlar. Oysa köpek, ister sıkıntılı, hasta, aç olsun isterse, rahat, sağlıklı ve tok olsun yine de dilini çıkartır. Öyle kimseler vardır ki, onlara ilâhî mesajlar ister iletilsin isterse iletilmesin yine de doğru yolu bulamazlar. Her iki koşulda da ilâhî gerçeklerden yüz çevirirler. Onların bu durumu her koşulda dilini çıkarıp soluyan köpeğe benzer.⁸³

Kur'an, köpekle ilgili benzetmede, her insanın doğasında potansiyel olarak bulunan, fakat inkârcıların kişiliğinde çok belirgin bir yere sahip olan bir karakterden bahseder. Fizik dünyanın ötesinde başka bir varlık ve oluşa inanmayan, ilâhî değerlere sahip olmayan, her şeyi maddî dünyadan ibaret olarak kabul eden inkârcılar, dünyada sahip oldukları ve sahip olmak istediklerinin tadını sonsuza kadar çıkarmak isterler. Sahip olunabilecek nesnelere daha çok pay alabilmek için sonsuz ve sınırsız bir kovalamacanın içerisine girerler. Aşırı eğilimleriyle, bazı varlık ve olgulara aşırı düşkünlükleriyle tutkularının esiri haline gelirler. Sahip olunacak şeyler konusundaki açgözlülük, inkârcı bireylerin yoksunluğunu giderek daha da artırır.

İlâhî dayanaktan ve bağlanılabilecek sağlam değerlerden yoksun olan birey, maddî dünyanın hazları peşinde geçirdiği kovalamaca dolayısıyla sürekli gerginlik yaşar. Bitmek tükenmek bilmeyen maddî arzularını sürekli kamçılamanın, güdü ve eğilimlerini ayaklandıran inkârcı birey, sonuçta tattığı zevklerden derin bir pişmanlık ve acı duyar. Ne kadar çok hazza ulaşırsa ulaşsın bunu her seferinde az görür. Aynı hazdan daha çok elde etmek için çıktığı yolda, kendisini bir açmazın içinde bulur. Bu şuursuz çabalar onu acı ve ıstırap içerisinde bırakır.

İhtirasları büyüyen ve maddeye karşı doyumsuzluğu artan inkârcılar, aynı oranda bunalıma düşerler. Maddî hazlara gösterdikleri aşırı düşkünlük, inkârcı bireylerin aradığı huzuru bir türlü sağlamaz, iç daralması her fırsatta kendini gösterir. Maddî haz ve uğraşlarla geçici bir rahatlama ve sahte bir mutluluk elde etseler de, daha sonra yeniden sıkıntı baş gösterir. Ruhu gerçek manada sakinleştirecek ilâhî dayanak ve destekten yoksun oldukları için sahip oldukları maddî imkânlar kaygılarını daha da artırmaktan başka bir işe yaramaz. Bu kaygılı ruh hali her koşulda inkârcıların kişiliklerinin bir özelliği haline gelir.

Kur'an, inkârcı kimselerin temel karakterlerinden birini tasvir ederken yaptığı benzetmede "köpeği" seçmiştir. Çünkü köpek, tarihin en eski devirlerinden beri insana en yakın olarak yaşayan hayvanların başında gelir. Köpekler sıcak havalarda ve yoruldukları zaman dillerini dışarı sarkıtıp solumayı bir alışkanlık haline getirmişlerdir. Kur'an, inkârcıların ruh halini tasvir etmek için yapmış olduğu benzetmede, köpeğin özellikle bu alışkanlığına dikkat çekmiştir. Kur'an'ın indiği çöl ikliminde ise, dilini

⁸³ ez-Zemahşerî, *a.g.e.*, II/172; el-Kurtubî, *a.g.e.*, VII/204-205; eş-Şevkânî, *a.g.e.*, II/331.

çıkartıp soluyarak serinlemeye çalışan köpeklerin durumlarının çok daha fazla göze battığını söyleyebiliriz.

Sürekli olarak ağzını açıp soluyan, bir ihtiyaç ve yoksunluk çektiği izlenimini veren, bunun yanında bunalımlı ve sıkıntılı bir ruh halini yansıtan köpeğin durumu, inkârcıların temel karakterlerinden birini anlatmak için tercih edilmiştir. Köpeğin durumunu aktaran tasvirde iki husus dikkati çekmektedir. Bunlardan birisi, ihtiyaç ve yoksunluk içerisinde olmak, diğeri ise buna bağlı olarak bunalım ve sıkıntı çekmektir. Kur'an, inkârcı bireyin ruh halini tasvir ederken bu iki durumu bir süreç halinde ortaya koymayı amaçlar. Buna göre, inkârcı kimse maddî açıdan sürekli bir yoksunluk ve doyumsuzluk içerisindeydir. Sahip olduklarına bakmadan sahip olamadıklarının açlığını çeker. Bütün bunlar, sonuçta sıkıntı ve kaygıya yol açar.

İnkârcı kimse, maddî dünyada sahip olduklarıyla kendini yükseltmek ister, daha çok şeye sahip oldukça daha değerli olacağına inanır. Fakat Kur'an, insanı gerçekte yükseltecek şeyin ilâhî değerler olduğunu açıklar. İlahî mesajlardan uzaklaşıp dünyadan daha çok pay sahibi olmanın, yükselme sağlamayacağına vurgu yapar. Nitekim inkârcıların durumunu, bir hayvana benzetmesinin altında bu gerçek yatar. Kur'an'a göre insanı hayvandan ayırabilen en önemli özellik, ilâhî âlemlle istemli ve bilinçli ilişki kurabilmektir.

İletişimden Kaçınma

Hiçbir rasyonel dayanak gösterilmeden mesajın reddedilmesi, iletişime direnme yollarından birisidir. Kişi, farklı yollara başvurmadan, herhangi bir nedene de dayanmaksızın iletişimi daha baştan reddedebilir. Bu durum daha çok güçlü ya da önyargılı kalıplaşmış tutumlarda görülür. Önyargı taşıyan tavırlar iletişime engel olur. Alıcıda bir fikir iyice yerleşmişse, daha sonra sunulan düşünceleri hiç dinlemeyebilir.⁸⁴

Hemen hemen her insanın, sağlıklı bir temele dayansın ya da dayanmasın çeşitli kişi ya da konular hakkında peşin ve değişmesi zor birtakım değer yargıları bulunur. Bu tür yargıların olumsuz etkileri en çok iletişim ortamında kendini gösterir. Çünkü söz konusu yargılar çoğu kez rasyonel bir temele dayanmazlar. Bireyin muhataplarına karşı belirli bir önyargısı varsa, büyük olasılıkla mesajları hiç algılayamaz. İnsanların hoşlarına gitmeyen şeyleri ve işlerine gelmeyen konuları duymazlıktan gelmeleri bu durumun açık örneklerindedir. Bu gibi durumlarda hedef, önyargı dolayısıyla mesajı kabul etmez. Kendi görüşüne uygun düşmeyen bir mesaj aldığında, mantıklı bir görüş ileri sürmeden, “doğru değil” diyerek

⁸⁴ Teresa Easler, Chuck Easler, *İnsanlara Ulaşmak*, Çev. Savaş Şenel, Arıtan Yayınevi, İstanbul, 2002, s. 121; Reha Oğuz Türkan, *İkna ve Uzlaşma Sanatı*, Hayat Yayıncılık, İstanbul, 1998, s. 125; Şengül Özerkan Altınal, Yasemin İnceoğlu, *İletişimde Etkileme Süreci*, Pan Yayıncılık, İstanbul, 1997, s. 18.

reddeder, direniş gösterir. Mesajları kendi inanç sistemine göre değerlendirir, inanç sistemine ters olan mesajları eler. Bazen bu direniş doğrudan konuşan kimseye karşı olur, mesajın içeriği değil, kimin tarafından yapıldığı önem kazanır. Farklı düşünce mensubu birisinden gelen mesaj, sırf karşı taraftandır denilerek daha baştan reddedilir.⁸⁵

Dinlememe, iletişimi engelleyen, tamamen ortadan kaldıran psikolojik faktörlerden birisidir. Kaynağın verdiği mesaj, hedef tarafından alınmak istenmediğinde iletişim engellenir. Buna tıkanık iletişim denir. Tıkanık iletişimde mesajlar genellikle alıcısız kalır. Bu durumda alıcı dinlediklerini anlamsız olarak değerlendirir, alıcı fiziksel olarak var almasına rağmen, psikolojik olarak orada değildir.⁸⁶

Kur'an, insanların iletişimden kaçınma durumlarını, yaban eşeklerinin aslandan kaçışına benzetir. Yaban eşekleri, dürtüsel olarak canlarını kurtarmak için avcıdan ya da aslan gibi hayvanlardan kaçarlar. İletişimden kaçınan insanlar da ön yargılarına ve daha önceki şartlanmışlıklarına dayanarak kendilerine gelen mesajlara zihinlerini ve kalplerini kapatırlar. Yüce Allah onların bu tutumlarıyla, yaban eşeklerinin aslandan kaçışları arasında bir benzerlik kurar:

“Böyle iken onlara ne oluyor ki öğütten yüz çeviriyorlar? Aslandan ürkmüş yaban eşekleri gibi.”⁸⁷

İnkârcı topluluk Hz. Peygamberin verdiği öğütleri, yaptığı çağırığı, okunan Kur'an âyetlerini dinlememiş, ondan faydalanmak istememiştir. Yüce Allah onlara bu durumları karşısında şöyle sormuştur: Öğütten yüz çevirmenin size ne yararı olacak? Kur'an'dan yüz çevirmekle, ilâhî mesajlardan kaçınmakla ne gibi bir fayda sağlayacaklar? Bu davranışlarıyla, kendilerini bekleyen sondan kurtulabilecekler mi?⁸⁸

Mü'minler için ilâhî mesajları dinlemek zevk verici bir durum iken, inkârcılar için rahatsızlık veren bir haldir. İlâhî gerçekleri, Kur'an'da verilen öğütleri kabulden kaçınan, dinlemek bile istemeyen bilinçsiz inkârcılar, ürkmüş, aceleyle kaçan, bunun için elinden gelen her şeyi yapan yaban eşekleri gibi davranmışlardır. Kur'an âyetlerini dinlememek için, akıl ve mantıkla örtüşmeyecek şekilde, yabani bir hayvanın kendisini parçalamak isteyen aslandan ya da avlamak isteyenlerden kaçması gibi kaçmışlardır. Oysa yaban eşekleri tehlike anında bir çaresizlik eseri olarak kaçışlırlar.

⁸⁵ İlhan Erdoğan, *İşletmelerde Davranış*, Beta Basım Yayım, İstanbul, 1995, s. 300; Feyzullah Eroğlu, *Davranış Bilimleri*, Beta Basım Yayım, İstanbul, 1995, s. 228; M. Şerif Şimşek ve diğerleri, *Davranış Bilimlerine Giriş ve Örgütlerde Davranış*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 1998, s. 86-87.

⁸⁶ Hasan Tutar ve diğerleri, *Genel ve Teknik İletişim*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2003, s. 49; Ramazan Göral, *Büro Yönetimi ve İletişim Teknikleri*, Mikro Yayınları, Ankara, 2002, s. 137; Mevlüt Kaya, *Din Eğitiminde İletişim ve Dini Tutum*, Etüt Yayınları, Samsun, 1998, s. 89.

⁸⁷ Müddessir, 74/49-51.

⁸⁸ İbn Keşîr, *a.g.e.*, IV/476; ez-Zuhaylî, *a.g.e.*, XXIX/243; Yazır, *a.g.e.*, VIII/5467; Bilmen, *a.g.e.*, VIII/3899.

Böylece kurtulacaklarını ümit ederler. İlâhî öğütten kaçanlara gelince, onlar tehlikeden değil, yararı bırakıp zarara doğru koşmuşlar, tehlikeden değil güven ve kurtuluştan kaçmışlardır.⁸⁹

İnkârcılar, insana özgü karakteri bir yana bırakıp yabani bir hayvanın niteliklerini benimsemişlerdir. Korktukları ve tehdit edildikleri bir şeyden değil, Yüce Allah'ı ve O'na dönüşü hatırlatan mesajlardan kaçmışlardır.⁹⁰

Yaban eşekleri aslan gördüklerinde derhal kaçarlar. Müşrikler de Hz. Peygamberi gördüklerinde aynı şekilde kaçmışlardır. Bu benzetme onların son derece akılsızca davrandıklarını ortaya koymaktadır. Âyet, inkârcıların delile, ikna edici bir sebebe dayanmadan, düşünmeden, herhangi bir kanaate varmadan, ilâhî gerçekten ve ona inanmaktan yüz çevirdiklerini anlatmaktadır.⁹¹

Âyette geçen “kasvere” aslan demek olduğu gibi, avcı gurubu, av için ok atan topluluk anlamına da gelir. Dilbilimcilerin çoğunluğu aslan manasını tercih etmiştir. Bu kelime özellikle Habeş lisanında aslan anlamına gelir.⁹²

“Aslandan ürkmüş yaban eşekleri gibi” ifadesi Arapça'da kullanılan bir deyimdir. Tehlike hissettiklerinde, örneğin bir aslan kükremesi işittiklerinde korkup kaçmak yabani eşeklerin özelliklerinden birisidir. Onların bu özellikleri diğer hayvanlardan daha belirgin ve dikkat çekicidir. Yaban eşeklerinin bu durumu Araplar tarafından iyi bilinir. Bu yüzden Araplar, çok korkak, akli başından gitmişcesine kaçan bir kimseyi aslan ya da avcı görmüş yaban eşeğinin kaçışına benzetirler. Bu ani ve tepkisel kaçış manzarası bir insan için düşünüldüğünde ortaya gülünç ve komik bir durum çıkmaktadır.⁹³

Hz. Peygamberin ve Kur'an mesajlarının muhatabı olan inkârcılar, herhangi bir nedene dayanmadan, akli bir gerekçe ileri sürmeden iletişimden kaçınmışlardır. Düşünüp değerlendirme yapmadan, ikna edici bir delile istinat etmeden ilâhî mesajlardan yüz çevirmişlerdir. İlâhî mesajları dinlemenin kendilerine ne gibi bir yararı olacağını düşünmemişlerdir. Hz. Peygamberi dinlemekten kaçınmak suretiyle neler kaybedeceklerini hesaba katmamışlardır.

Kur'an'ın mesajlarını, kendi inanç sistemlerine ters bulan inkârcılar, mantıklı bir görüş ileri sürmeksizin, “doğru değildir” diyerek direniş göstermişlerdir. İnkârcıların bu davranışlarının gerisinde önyargı içeren tutumları yatmaktadır. Hz. Peygamberin kişiliği ve onun getirdiği mesajlar konusunda peşin fikirli olmaları, iletişim kurulmasını engellemiştir. Sırf

⁸⁹ İbn Kesîr, *a.g.e.*, IV/476; en-Nesefî, *a.g.e.*, IV/458; ez-Zuhaylî, *a.g.e.*, XXIX/243-244; Yazır, *a.g.e.*, VIII/5467; Bilmen, *a.g.e.*, VIII/3899; Şadi Eren, *Kur'an'da Teşbih ve Temsiller*, Işık Yayınları, İstanbul, 2001, s. 141.

⁹⁰ Kutub, *a.g.e.*, VI/3762.

⁹¹ ez-Zuhaylî, *a.g.e.*, XXIX/244.

⁹² ed-Dimeşki, *a.g.e.*, III/391; en-Nesefî, *a.g.e.*, IV/458; ez-Zuhaylî, *a.g.e.*, XXIX/244; Yazır, *a.g.e.*, VIII/5467; Bilmen, *a.g.e.*, VIII/3899.

⁹³ Kutub, *a.g.e.*, VI/3762; el-Mevdudî, *a.g.e.*, VI/479.

hoşlarına gitmediği ve işlerine gelmediği için ilâhî öğretileri duymazlıktan gelmişlerdir.

İnkârcıların, Hz. Peygamberden ve onun mesajlarından uzaklaşmaları fiziksel bir kaçış olmaktan çok, psikolojik bir uzaklaşmadır. İnkârcılar, fiziksel olarak Hz. Peygamberle aynı ortamı paylaşmalarına rağmen, duydukları şeyleri, anlamsız ve geçersiz saymışlardır. Onun verdiği mesajları almak istememişlerdir.

Önyargılar sebebiyle iletişime kapalı olmak, Kur'an tarafından olumsuz bir karakter olarak değerlendirilmiştir. İnsana özgü, akılcı bir davranış olarak kabul edilmemiş, yaban eşeklerine özgü dürtüsel ve tepkisel kaçışa benzetilmiştir.

Sonuç

Kur'an'da hayvan davranışlarına benzetilen insan davranışları, olumsuz ve kötü davranış kalıplarıdır. Yüce Allah yapmış olduğu benzetmeler yoluyla bu olumsuz davranışları kötümekte, yermekte ve böylece insanları bunlardan sakındırmayı amaçlamaktadır. Âyetlerde, olumsuz insan davranışlarının kötülendiği ve ayıplandığı açıktır. Bununla birlikte benzetmede yer alan hayvanın ve davranışının da kötülendiği gibi bir anlam çağırışım yapabilmektedir. Çirkin eşek sesi, kitap yüklü eşek, dilini sarkıtp soluyan köpek, aşağılık maymun gibi ifadeler, doğrudan bu hayvanları hedef alıyormuş gibi anlaşılabilir. Fakat âyetlere dikkat edildiğinde Kur'an'ın hedefinin hayvan davranışları değil, insan davranışları olduğu anlaşılmaktadır. Maymun, köpek ve eşeğin kendi yaratılışlarına uygun davranışlarının kötülüğünden söz edilemez. Hayvanların ahlâkî sorumlulukları yoktur. Bir davranışın kötü ya da iyi oyması insanlar için bir anlam ifade eder.

Anırmak, yük taşımak eşeğe özgü normal davranışlardır. Köpeğin dilini sarkıtarak soluması, onun doğal ihtiyaçlarının bir gereğidir. Bir maymunun kendine özgü davranışlar sergilemesi, onun yaratılış amaçlarının, özelliklerinin doğal bir sonucudur. Bu hayvanların insan olduklarını varsaydığımızda yani onları insan yerine koyduğumuzda, davranışlarının ne kadar kötü ve ölçsüz olduğu anlaşılacaktır. Ölçsüz ve kontrolden çıkmış insan davranışları gözlemlendiğinde, ilk akla gelen, hayvanların davranışları olmaktadır. Anormal bir davranışı insana yakıştıramayan insan zihni, bu tür davranışları normal bir alışkanlık haline getirmiş hayvanlara yöneltmektedir. İnsan zihni olumsuz davranışları kötüler ve ayıplarırken hayvan davranışlarına gönderme yapmayı etkili bir durum tespiti saymaktadır.

İnsan sahip olduğu maddi ve manevî yaratılış özellikleriyle, hayvanlar âleminin üstünde yer almaktadır. Varlıklar hiyerarşisinde insan her bakımdan hayvandan üstün ve değerlidir. İnsan, akli ve iradesi sayesinde erdemli davranışlar ortaya koyabilen bir varlıktır. Hayvanların davranışları ise tamamen içgüdüsel. Eğer insan da sadece içgüdüsel ve eğilimlerinin

isteği doğrultusunda davranır ve insanlık değerlerini çiğnemeye kalkarsa, hayvanla arasındaki farkı eşitlemiş olur. Her ikisi de sonuçta içgüdülerine bağlı olarak yaşarlar. Bu yönüyle değerlerden uzak, salt içgüdülere dayalı bir insan yaşantısını hayvan yaşantısına benzetmek insan zihni için zor bir durum değildir. Varlıklar hiyerarşisinde hayvanlar insanlardan daha düşük bir konuma sahiptirler. Bu durumda, insan davranışlarındaki düşüklüğü hayvan davranışlarına benzetme fikri ortaya çıkmıştır. Olumsuz insan davranışlarındaki düşüklük ve seviyesizlik, düşük varlık kategorisindeki hayvanlara eşdeğer görülmüştür.

Olumsuz insan davranışlarını hayvan davranışlarına benzeterek anlatmak bütün kültürlerde görülen bir eğilimdir. Bu bakış açısı insanlığın ortak mirasıdır. Kur'an, insanlar tarafından iyi bilinen bu bakış açısını etkili bir biçimde kullanmıştır. İnsan davranışlarını hayvan davranışlarına benzeterek anlatmak, Kur'an'ın ilk muhatabı olan Arapların kullandığı bir yöntemdir. Aynı zamanda Arap dilinin etkili anlatım biçimlerinden birisidir.

Kur'an'da maymuna dönüştüğü açıklanan Yahudiler, şeklen değil, psikolojik açıdan onlarla benzerlik göstermişlerdir. Maymunlar gibi, salt içgüdüleriyle hareket etmişler, arzu ve eğilimlerinin tutsağı haline gelmişlerdir. Çıkarlarına olduğunu düşündükleri davranışları sınır tanımaksızın gerçekleştirmişlerdir. Davranışlarının, değer ölçülerine uyup uymadığını dikkate almamışlardır. Bu yönüyle, sadece gördüklerini tekrarlayan, değer ve ölçü bilmeyen maymunlara benzemişlerdir.

Eğitilen maymunlar, daha çok öğrendikleri şeylerin olumsuz yanlarını kapar ve uygularlar. Yahudiler de çevrelerinde gördükleri olumsuz davranış kalıplarını taklit etmişlerdir. Maymunlara genç yaşlarda insana özgü bazı beceriler kazandırılrsa bile, yaşlandıkça hayvansı yanları daha ağır basar. İlâhî değerleri çiğnemekte bir sakınca görmeyen Yahudiler de, git gide insanî erdemlerden, üstün kişilik özelliklerinden soyutlanmışlardır.

Kur'an, bazı olumsuz karakterleri açıklayabilmek için insan davranışlarını hayvan davranışlarıyla karşılaştırmıştır. Kur'an'da insan davranışlarının özellikle eşek ve köpek davranışlarına benzetilmesinin en önemli sebebi, bu hayvanların tarih boyunca insana en yakın olması ve insanla doğrudan ilişki içerisinde bulunmasıdır. Bu hayvanlar, sanki insan toplumunun bir parçası gibi, onlarla iç içe yaşamışlardır. İnsanlara çok yakın olmalarına rağmen hep hayvan olarak kalmışlardır. Toplumlar, kendi aralarında yaşayan, fakat insanlık erdeminden uzak davranışlar sergileyen bireyleri, daha çok eşek ve köpeğe benzetmişlerdir. Böylece, toplumla birlikte yaşayan, fakat toplum dışı karakterlere sahip olan bu insanları adeta dışlamışlardır.

